

Şehir, Şehirlilik ve Türkiye: Taşralılıktan Şehirliliğe Dönüşüm Süreci

City, Urbanity and Türkiye: The Transformation from Provincialism to Urbanism

Prof. Dr. Muammer AK¹

¹Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye.
muammerak@gumushane.edu.tr
Sorumlu Yazar-Corresponding Author

ÖZET

Bu çalışma, şehir, şehirleşme ve şehirlilik kavramlarını sosyolojik ve tarihsel bir çerçevede ele alarak, özellikle Türkiye bağlamında bu süreçlerin birey ve toplum üzerindeki etkilerini incelemektedir. Şehirler tarih boyunca kültürel, ekonomik ve sosyal merkezler olarak önemli roller üstlenmiş; şehirleşme, kırsal alanlardan kentlere göçle birlikte mekânsal büyümeyi, şehirlileşme ise bireyin zihinsel ve kültürel dönüşümünü ifade etmiştir. Batı'da sanayi devrimi ve Aydınlanma düşüncesi, şehirleşme ve kentli birey kimliğinin oluşumunda belirleyici olurken; Türkiye'de bu süreç, daha çok iç göç, gecekondu ve plansız yapılaşma ile şekillenmiştir. Türkiye'de şehirli değerlerin gelişimi, burjuva sınıfının oluşamaması nedeniyle sınırlı kalmış, şehir kültürü büyük ölçüde esnaf kültürüyle temsil edilmiştir. Çalışmada, şehir ile köyün sosyolojik özellikleri karşılaştırılmış; şehirli olmanın yalnızca mekânsal bir konum değil, aynı zamanda rasyonel düşünce, hoşgörü, kültürel çeşitliliğe açıklık ve toplumsal bilinçle ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'de taşralılıktan şehirliliğe geçiş süreci ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şehir, Şehirleşme, Şehirlilik, Taşralılık, Türkiye

ABSTRACT

This study explores the concepts of the city, urbanization, and urbanity within a historical and sociological framework, focusing on their effects on individuals and society in the Turkish context. Historically, cities have served as centers of cultural, economic, and social transformation. Urbanization is defined as the spatial expansion of cities due to rural migration, while urbanity refers to the intellectual and cultural adaptation of individuals to urban life. In Western societies, the Industrial Revolution and Enlightenment played a critical role in fostering urban development and shaping modern urban identity. In Turkey, however, urbanization has been largely driven by internal migration, informal settlements, and a rural mindset. The emergence of urban values has been hindered by the absence of a robust bourgeoisie, leading to a dominance of traditional small-scale artisan culture. This study compares the sociological characteristics of urban and rural life and emphasizes that being urban is not merely a spatial condition but a cultural and intellectual orientation grounded in rationality, tolerance, and social awareness. The transition from rurality to urbanity in Turkey is examined in depth.

Keywords: City, Urbanization, Urbanity, Provincialism, Türkiye

Cite this article; Ak, M. (2025). "Şehir, Şehirlilik ve Türkiye: Taşralılıktan Şehirliliğe Dönüşüm Süreci". ETÜT Dergisi (10), ss. 14-37.

<https://doi.org/10.52003/etutdergisi.1601184>

Giriş

Şehirlerin ortaya çıkması insanlık tarihinde ekonomik, siyasal, kültürel ilişkiler yönünden bir dönüm noktası olmuştur. Şehir, Farsça şehir kelimesinden gelmektedir. Şehr, “çalışma yaşındaki nüfusunun çoğunluğu ticaret, sanayi ve yönetim gibi işlerle uğraşan büyük yerleşim merkezlerini” ifade eder. Türkçe’de şehir karşılığında Soğdca kökenli kent ile (kant) kale ve saray gibi anlamlara da gelen balık kelimeleri kullanılmıştır. Arapça’da şehir karşılığındaki en yaygın isimler medine, belde ve mısrdır (Küçükbaşcı, 2010: 441). Latince kökenli dillerde, uygarlık anlamına gelen civilisation kelimesi, kent anlamını taşıyan civitas kelimesinden türemiştir. İngilizcede city ve Fransızcada la cite-la ville sözcükleri, yönetsel ve politik anlamlar taşıdıkları için, Latince civitas kelimesinin ifade ettiği anlama karşılık gelmektedir. Ancak sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, kent sözcüğü İngilizcede urban, Fransızcada ise urbain kavramlarına daha uygun düşmektedir (Keleş, 1993: 75). Bu bağlamda, şehirler tarih boyunca farklı dillerde ve kültürlerde değişik anlamlara ve öneme sahip olmuştur. Bir yerleşim yeri olan şehri, taşra (köy/kasaba) olarak adlandırılan diğer yerleşim birimlerinden ayıran bazı özellikler bulunmaktadır. Şehirdeki nüfusun büyük bir kısmı “ticaret, sanayi ve yönetim gibi işlerle uğraşan” insanlardan oluşmaktadır. Şehri diğer yerleşim yerlerinden ayıran, mekândan ve mekânın özelliklerinden ziyade şehirde yaşayan insan nüfusunun büyüklüğünden ve özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bir şehri şehir yapan ve taşradan ayıran, orada yaşayan insanların özellikleri, sosyal ve ekonomik ilişkileri ile geçim biçimleridir.

Türk Dil Kurumu’na göre şehir, "Nüfusun çoğu ticaret, sanayi veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı" olarak tanımlanmaktadır. Şehir halkından olan kişiler şehirli olarak adlandırılırken, şehirleşmek ise "şehre yerleşip şehir şartlarına uyar duruma gelmek" anlamına gelir (TDK, 1992: 1376). Görüldüğü gibi Türkçe sözlükte şehir ve kent eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu makalede de iki kelime eş anlamlı olarak kullanılmış ancak, alıntılarda yazar kent sözcüğünü kullanmışsa, bu kullanım değiştirilmemiştir.

Şehir genellikle medeniyet veya uygarlıkla, şehirli ise uygar ve medeni olma ile birlikte kullanılmıştır. Uygarlık, “uygar olma durumu, medeniyet, medenilik. Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü, medeniyet” olarak ifade edilmektedir. Uygar ise, “fikir, sanat ve endüstri alanlarında çok büyük bir gelişme göstermiş olan, medenileşmiş, medeni. İnsan için ise, kültürlü, eğitilmiş, görgü kurallarına uyan, medeni” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 1992: 1521-22). Dolayısıyla medeniyet ile şehir arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Şehir kavramı genellikle medeniyet veya uygarlık ile şehirli ise uygar ve medeni olma ile ilişkilendirilmiştir. Uygarlık, bir ülkenin veya toplumun maddi ve manevi varlıklarının, fikir ve sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümünü kapsar. Uygar, fikir, sanat ve endüstri alanlarında büyük gelişme göstermiş ve görgü kurallarına uyan kültürlü ve eğitilmiş insanı tanımlar.

Şehirler, insanların fikir, sanat ve endüstri alanlarında gerçekleştirdikleri büyük gelişmelerin merkezi olarak öne çıkar. Bu ilişki, şehirleşmenin uygarlığın ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça göstermektedir. Şehirler ve medeniyetler arasındaki ilişki, tarih boyunca birbirini besleyen ve dönüştüren bir dinamığa sahiptir. Medeniyetin gelişimi, şehirlerin sağladığı sosyal, ekonomik ve kültürel olanaklarla hız kazanmıştır. Şehirler, bilimin, sanatın ve düşünsel üretimin merkezi olarak, medeniyetin ortaya çıktığı yerlerdir. Burada ortaya çıkan yüksek kültür, şehirli insanların nezih davranışları ve medeni alışkanlıkları ile şekillenmiştir. Medeniyet tarihçisi Will Durant, Medeniyetin Temelleri adlı eserinde medeniyet ve şehir ilişkisine dikkat çekmektedir. Ona göre medeniyet, bir bakıma medeni alışkanlıklardır ve bu alışkanlıklar, sadece şehirlerde mümkün olan nezih davranışlar, incelik ve nezaketle oluşur. Kırsal bölgelerin zenginlikleri ve insanları, iyi ya da kötü, şehirlerde toplanır; icat ve sanayi, şehirlerin sunduğu rahatlığı, lüksü ve eğlenceyi artırır. Tacirler şehirlerde bir araya gelir, eşya ve fikir mübadelesinde bulunurlar; bu buluşmalar zekânın keskinleşmesine ve yaratıcı güçlerin doğmasına zemin hazırlar. Şehirlerde bazı insanlar, materyal eşya üretmek yerine ilim, felsefe, edebiyat ve sanatla uğraşır. “Medeniyet köylünün kulübesinde başlar, ancak gerçek çiçeklenmesini şehirde yaşar” (Durant, 1996: 15-16). Durant, medeniyetin temellerinin şehir yaşamında atıldığını ve medeni alışkanlıkların şehirlerde geliştiğini vurgular. Şehirler, ticaret ve fikir alışverişinin merkezi olup, sosyal ve entelektüel gelişimi

teşvik eder. Ayrıca, şehirler bireylerin potansiyellerini keşfetmelerine ve toplum içinde daha geniş bir etki yaratmalarına olanak sağlar. Eski Yunan'da kent, siyasal, dinsel ve toplumsal gelenekleri paylaşan bir yurttaşlar topluluğu olarak görülmüş ve barbarlık ile kaosu karşıtı, uygarlığın eş anlamlısı olarak ifade edilmiştir (Owens, 2000: 1). Şehirler, tarih boyunca kültürel, ekonomik ve sosyal hayatın dinamik merkezleri olmuştur. Günümüzde de şehirler, insanlığın gelişiminde kritik bir rol oynamaya devam etmektedir.

Sosyolog Anthony Giddens da benzer görüştedir. Ona göre “kentler, bilimin, sanatların ve kozmopolit bir kültürün odak noktalarıdır. Ama bu alanlar her zaman ufak bir seçkinler grubunun ayrıcalığı olarak kalmıştır” (1997: 92). Buna göre, medeniyetlerin tarihi ile şehirlerin tarihinin aynı ve kentlerin uygarlığın beşiği olduğunu söylemek mümkündür. Şehir kültürü işlenmiş, incelmış, kozmopolit ve yüksek bir kültürdür. Buna karşılık taşra kültürünün şehir kültürüne göre ise, otantik, işlenmemiş, ham, kaba bir kültür olduğu söylenebilir. Diğer taraftan şehir ve medeniyet (city ve civility) kavramlarının etimolojik kökenleri aynıdır. Medeniyet, başkalarına yabancıymış gibi davranmak ve bu toplumsal uzaklığa uygun bir toplumsal huy geliştirmektir. Kavramların ortaya çıktığı tarihsellik göz önüne alındığında şehir, yabancıyla karşılaşmanın en muhtemel olduğu yerdir. Dolayısıyla “şehir medeniyettir, medeniyet şehirdir” (Sennet, 1996: 330). Bu nedenle, şehirler hem medeniyetlerin gelişiminde hem de sosyal etkileşimlerin çeşitlenmesinde kritik bir rol oynar. Şehirlerde karşılaşılan farklı kültürler ve fikirler, medeniyetin ilerlemesini sağlayan önemli unsurlardır.

Şehir, sosyal ilişkilerin yoğunlaştığı ve farklı kültürlerin bir araya geldiği bir alan olarak toplumsal değişimin itici gücüdür. Bu bağlamda, şehirler, toplumların entelektüel ve kültürel gelişiminin merkezleri olarak önemli bir rol oynar. Eugene Weber'e göre de medeniyet (civilization) şehir kökenlidir. Civic, civil, civilian, civilized, nezaket (urbanity) bu ilişkinin kavramlarıdır (Weber, 2017: 33). Diğer taraftan Norbert Elias Uygarlık Süreci I kitabında civilisation, yani medeniyet kavramının civilite yani oturup kalkmasını bilmekle olan ilişkisine vurgu yapmıştır (2005:134). Civitile ve dolayısıyla civilisation, başlangıçta saray kökenlidir. İlk olarak Fransız saraylarında ortaya çıkmış ve sonrasında diğer saraylara yayılmıştır. Türkçede adabımuâşeret olarak bilinen bu kavram, görgü kuralları ve nezaketle ilişkilidir. Medeniyet ise bu alışkanlıkların tüm topluma yayılmasını ifade eder. Başka bir ifadeyle medeniyet, modern devletlerin köylüsünü medeniyet ile yani saray kültürüyle terbiye etmesidir (Dellaloğlu, 2020: 35). Bu bağlamda medenileştirme projesi, aslında Aydınlanma'nın ışığının yayılması ve genişlemesi anlamına gelir. Medenileştirmek, bireyleri eğitim ve öğretim aracılığıyla dönüştürmek için zorlu ve sürekli bir çaba içerir. Medeniyet, öğrenilmesi ve sadakatle izlenmesi gereken bir davranış kodudur. Seçilmişler topluluğuna kabul edilen herkesin bu kuralları benimsemesi ve uygulaması gereklidir. Diğerlerinden ise bu kurallara uymak, gruba sadakat göstermek ve üyeliğe uygun olmanın yeterli bir kanıtı olarak kabul etmeleri beklenir (Bauman, 2018: 112). Bu doğrultuda, medeniyet projeleri, toplumsal dönüşümü teşvik eder ve bireylerin topluma entegrasyonunu sağlar. Bu süreç, medeniyetin yayılması, sosyal düzenin korunmasına ve gelişmesine katkıda bulunur.

Medeniyet ve şehir kavramlarının kökenleri ve gelişimleri, tarih boyunca iç içe geçmiştir. Medeniyet, şehirlerde gelişen medeni alışkanlıklar ve nezaket kurallarıyla şekillenir. Şehirler, sosyal, kültürel ve entelektüel etkileşimlerin merkezleri olup, toplumsal değişim ve ilerlemeyi teşvik eder. Şehirleşme süreci, medeniyetin yayılması ve toplum genelinde benimsenmesi açısından kritik bir rol oynar. Medeniyetin temelleri şehir yaşamında atılmış, saray kökenli görgü kuralları ve nezaket tüm topluma yayılmıştır. Medenileştirme projeleri, bireyleri eğitim ve öğretim yoluyla dönüştürmeyi hedefler ve bu süreçte medeni alışkanlıklar ve kurallar toplumun geneline yayılır. Bu bağlamda, şehirler medeni alışkanlıkların ve kültürel gelişimin merkezleri olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda, şehirler sosyal değişim ve yeniliklerin kaynağıdır. Dolayısıyla, saraylardan yayılan medeniyet anlayışı, toplumun genelinde kabul görmüştür. Şehirler, bu medeni alışkanlıkların yayılması ve kültürel gelişimin sağlanmasında önemli bir rol oynar.

Şehirleşmek, bireylerin eğitilmiş, kültürlü, hoşgörülü ve farklılıklara saygılı olmasını gerektirir. Şehir, şehirlilik ve medeniyet arasında sıkı bir ilişki vardır; bu nedenle şehirlilik, medenilikle eş anlamlı olarak kullanılır. Tüm bunlar dikkate alındığında, bugün Türkiye'nin ekonomi, siyaset, eğitim, kültür ve sanat gibi birçok alandaki pek çok probleminin temelinde konulara taşra veya kasaba kültürüyle yaklaşılması yatmaktadır. Başka bir deyişle, meselelere rasyonel şehirli kültürü ve zihniyetiyle değil, taşra/kasaba kültürü

ve zihniyetiyle bakılması ve bu kültürün her alanda baskın olması, sorunların kaynağı olarak gösterilebilir. Türkiye'de, taşra veya kasaba kültürü yerine rasyonel şehirli kültürü ve zihniyeti benimsendiğinde, ekonomi, siyaset, eğitim, kültür ve sanat gibi pek çok alandaki problemlerin çözümü için önemli bir adım atılmış olacaktır.

Bu çalışma, dokümantasyon yöntemiyle hazırlanmış olup, şehir ve şehirlilik kavramları arasındaki ilişkiyi sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektedir. Çalışmanın ana problemi, "Şehirli olmak ne anlama gelir ve bu kavramın şehirle ilişkisi sosyolojik olarak nasıl açıklanabilir?" sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda, araştırmının temel sorusu şudur: "Şehirde yaşamak ile şehirli olmak aynı şey midir ve şehirlilik sosyolojik olarak nasıl tanımlanabilir?" Çalışmada ayrıca şu alt sorulara yanıt aranmaktadır: Şehir/kent, şehirleşme ve şehirlileşme nedir? Şehirli olmanın göstergeleri ve dinamikleri nelerdir? Gündelik dilde sıkça kullanılan 'şehirli olmak' tabiri sosyolojik olarak neyi ifade etmektedir? Şehirli kimdir ve nasıl olunur? Ayrıca, şehir ile köyün sosyolojik özellikleri karşılaştırılmış ve şehirli olmanın yalnızca fiziksel mekânda bulunmakla sınırlı olmadığı ortaya konmuştur. Bunun yanında, 1950 sonrası kırsaldan şehirlere yaşanan göç hareketlerinin Türk toplumunun şehirlileşme süreci üzerindeki etkilerine de çalışmada yer verilmiştir.

Şehrin Tarihsel Kökeni

Mevcut bulgular, ilk kentlerin M.Ö. 6000-4000 yılları arasında ortaya çıktığını göstermektedir. Bu dönemde, ilk kentsel yerleşimlerin Mezopotamya'da M.Ö. 3500, Mısır'da M.Ö. 3000, Çin ve Hindistan'da ise M.Ö. 2500'de Neolitik Dönem'in sonlarına doğru olduğu bilinmektedir (Childe, 1990: 41). Neolitik Çağ'da, tarıma dayalı üretimin başlamasıyla birlikte toprağın işlenmesi sonucu artı ürün elde edilmiş ve bu durum kentleşmenin önemli bir boyutunu oluşturmuştur (Bookchin, 1999: 45). Günümüzdeki bulgulara göre, kentlerin fiziki yapısının oluşumu Neolitik Çağ kültürünün son dönemlerine dayanıyor gibi görünse de aslında kentlerin ortaya çıkışı, Paleolitik ve Neolitik Çağ kültürlerinin birleşmesiyle gerçekleşmiştir. Bu birleşme, iki kültürün adeta bir evlilik gibi birleşmesi olarak düşünülebilir. Paleolitik Çağ'dan kalan avcı grupların kültürü ile Neolitik Çağ'ın yerleşik yaşam kültürünün aynı toprağı paylaşması ve birbirlerinin yaşam tarzlarını içselleştirerek, alet ve buluşlarını paylaşmaları veya takas etmeleri sonucu, uzun süre aynı habitatta yaşamaları kentsel ortamın oluşumunu sağlamıştır (Mumford, 2019: 33). M.Ö. 4000 yıllarında, doğu Akdeniz kıyıları ve çevresi ile Hindistan'ın kıraç bölgelerinde, farklı ekonomik yapıları olan çeşitli grupların yaşadığı düşünülmektedir. Bu gruplar arasında avcılar, toplayıcılar, balıkçılar, yerleşik çiftçiler ve diğer alanlara yayılmış kabileler bulunmaktadır. Bu topluluklar, yaptıkları çeşitli buluşlarla kendilerine özgü ekonomik yapılar kurmuş ve aynı zamanda insanlık uygarlığının gelişimi ile kentleşmeye önemli katkılarda bulunmuşlardır (Childe, 2006: 103). Bu süreç, insanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir.

Ortaçağ kentlerinin gelişimini incelediğimizde, din unsurunun yerini ticaretin aldığı bölgelerde kentlerin geliştiğini görmekteyiz. Özellikle 10. yüzyıldan itibaren Avrupa'da ticaretin canlanmasıyla birlikte, kentlerin de benzer şekilde geliştiği bilinmektedir. Bu ticari canlanma, kentlere olan göçü artırmış ve kent nüfusunun ivme kazanmasına neden olmuştur. Ticaretin canlanmasıyla başta limanlar olmak üzere yol kavşakları, nehir ağzları ve ticaret yapmaya elverişli noktalarda kentlerin oluşmaya başladığı, bu gelişimin mevcut kentlerin daha da büyümesine neden olduğu bilinmektedir (Huberman, 2003: 39-40). Bu gelişim, şehirlerin ekonomik yapısını güçlendirmiş ve toplumsal değişimleri hızlandırmıştır. Sonuç olarak, ticaretin yaygınlaşması şehirlerin sosyal ve kültürel yapısında derin etkiler bırakmıştır.

Kentsel mekânlar Batı ve Doğu'da farklı özellikler göstermektedir. Weber kentin doğuda, batıda olduğu gibi müstakil, siyasi güce sahip, kendi kanunlarını çıkartan, özel mahkemeleri olan bir birim olmadığını söylemektedir. Ona göre bir yerleşimin kentsel yerleşim olabilmesi için, savunma amaçlı kalesi, pazarı, mahkemesi ya da görece otonom yasaları, kısmi bir ekonomi ve özerkliği olması gerektiğini belirtir (Mardin, 1983: 56; Weber, 2000: 91). Bu özelliklerin Doğu toplumunda olmadığını ileri süren Weber, gerçek kentlerin sadece Avrupa'da olduğunu savunur. Ona göre, Batı ve Doğunun farkı kentsel mekânlarda kendini gösterir (Saunders, 2007: 32). Diğer taraftan Lapidus ise İslam kentlerinde mekânsal yapının beş ana ögesi olduğunu

belirtmektedir. Bunlar: “1. Kale, 2. Saray ve üst kademe yöneticilerinin oluşturduğu, yönetim işlevinin sürdürüldüğü, yapıların oluşturduğu, yönetici merkezi, 3. Cuma camisi, hanlar, bedestenler ve açık pazar yerlerinin oluşturduğu kent merkezi, 4. Mahalleler (yoğun konut alanları), 5. Dış mahallelerdir” (Aslanoğlu, 1998: 52). Bu mekânsal farklılıklar, Batı ve Doğu'nun sosyo-kültürel, ekonomik ve politik yapılarının şehirlerin gelişimine olan etkilerini açıkça ortaya koymaktadır.

Şehirler, sosyal hayatın her yönünü kapsayan çeşitli faaliyetlerin yaşandığı, ekonomik ve kültürel birikimin yoğunlaştığı önemli yerleşim yerleridir. Bu yerleşim birimleri, fiziksel ve sosyal çevre ile toplumsal hayatın merkezinde yer alır. Park kenti, “insan doğasının bir ürünü” olarak tanımlar (Park, 2018: 39). Şehirlerin bu çeşitliliği ve dinamizmi, toplumların gelişimine ve insanlık tarihinin ilerlemesine büyük katkı sağlar. Şehirlerin tarihi boyutunun göz ardı edilemeyeceğini ve şehrin ait olduğu tarihi süreç içinde ele alınması gerektiğini vurgulayan Tuna'ya göre şehir, “kesintisiz bir süreç içinde belli ilişki, örgütlenme sonucunda ortaya çıkmıştır. Şehirler, tarım ve üretim ilişkilerinin dışında bir gücü ve bunları aşan bir örgütlenmenin ifadesidir” (Tuna, 1987: 7). Dolayısıyla, bir yerleşim biriminin şehir olarak nitelenmesinde oradaki üretim biçimine, nüfusun yoğunluğuna, heterojenliğine ve örgütlenme şeklinin dikkate alınması gerekmektedir. Kırsal alandaki yüz yüze ve birincil ilişkiler, kentte karmaşık ve dolaylı ilişkilere dönüşmektedir. Bu bağlamda kentler, toplumsal çelişkilerin, çatışma ve rekabetin, gruplaşmaların, örgütlenme ve sınıfsal farklılaşmaların, inanç ve değerlerin daha hızlı değiştiği mekânlarıdır.

Sosyolojik Düzlemde Şehir

Şehir insanlık tarihinde önemli bir yerleşim birimidir. Şehir, tarih boyunca uygarlıklara kucak açmış, ekonomik, kültürel ve toplumsal özellikleriyle toplumsal dönüşümlerin mekânı olmuştur. Bu yönüyle şehir olgusu, Tarih, Coğrafya, Arkeoloji, Felsefe ve Sosyoloji gibi farklı sosyal bilim disiplinleri tarafından inceleme konusu olmuştur. Bu bağlamda şehri sosyolojik olarak inceleyen sosyolojinin alt dalı Şehir Sosyolojisidir. Şehri sosyolojik olarak “toplumsal açıdan bir örnek olmayan insanların göreceli olarak geniş bir alanda, yoğun biçimde ve sürekli olarak birlikte bir yere yerleşmiş bulunması” (Wirth, 2002: 85) şeklinde tanımlamak mümkündür. Başka bir tanıma göre ise şehir, “tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış bir mekân” (Aslanoğlu, 1998: 13) olarak ifade edilmektedir. Sennett'e (1996: 62) göre şehir, muhtemelen yabancıların bir araya geldikleri, insani bir yerleşim yeridir. Kentin temel unsurları ise geniş bir yerleşim alanı, farklılaşmış yoğun bir nüfus ve bu nüfusun birbirleriyle olan ilişkisini sağlayan ekonomik piyasa ve mübadeledir. Şehirler, medeniyetlerin yükselmesinde ve düşmesinde belirleyici rol oynamıştır. Günümüzde de şehirler, ekonomik ve kültürel faaliyetlerin merkezinde yer almaktadır. Şehir, tarih boyunca uygarlıklara kucak açan, ekonomik, kültürel ve toplumsal özellikleriyle toplumsal dönüşümlerin mekânıdır. Bir yerin şehir olabilmesinin en belirleyici özelliği demografik olmaktan ziyade, sosyolojiktir. Şehirlerde çeşitlilik ve farklılaşma köylerden daha fazladır. Kurallara dayalı ortak yaşam kültürünün olduğu yerler olan şehirlerde, kırsalın aksine üretim çeşitlidir, imalat ve hizmet sektörü daha yaygındır. Şehir, ortak kimliği kazandıran kültürel çekim merkezleridir. Bu yönüyle şehir, birey üzerinde kuşatıcı bir fonksiyonu yerine getirir. Yine şehirler, toplumsal mensubiyetin, ortak duygu ve düşüncenin geliştirildiği önemli yerlerdir.

Sosyolojik olarak şehir, sadece yeni bir ekonomik örgütlenmeyi değil, insan davranış ve düşüncesine etki eden yeni bir ilişki şeklini ve sosyal bir düzeni de ifade eder. Bu bağlamda kentleşme, kentli denilen bir yaşama ve ilişki biçimini de ortaya çıkarır. Şehrin gerek sözlük tanımında gerekse sosyolojik tanımında bazı ortak noktaların olduğu anlaşılmaktadır. Bu ortak noktaların, nüfusun yoğunluğu ve bu nüfusun geçim kaynağının tarımsal üretimin olmaması olduğu görülmektedir. Buna göre şehir, tarımsal üretimin değil, ticaret, sanayi ve yönetim merkezleridir. Bu çerçevede şehri geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlayan köy/kırsal yerleşim biriminden ayıran temel özellik şehirdeki insanların geçimini ticaret, sanayi ve yönetim işlerinden sağlamaları ve bu faaliyetler sonucu ortaya çıkan insan ilişkilerinin farklılığıdır, diyebiliriz.

Şehirler, insanoğlunun kültürel, ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin merkezi olma konusunda tarih boyunca büyük bir rol oynamıştır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanlar, sosyal, ekonomik ve güvenlik

ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla şehirler kurmuş ve zamanla bu yerleşim yerlerini geliştirmiştir. Günümüzde şehirler, modern yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş ve dünya nüfusunun önemli bir kısmı bu yerleşimlerde ikamet etmektedir. Şehirler, genellikle yüksek nüfus yoğunluğuna sahip, ekonomik faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştiği, sosyal ve kültürel etkinliklerin zengin olduğu yerleşim birimleridir. Bir şehrin en temel özelliklerinden biri, çeşitli iş ve yaşam alanlarının bir arada bulunmasıdır. Bu mekânlar arasında konutlar, işyerleri, okullar, hastaneler, parklar ve daha birçok tesis yer alır. Şehirlerin bir diğer önemli özelliği ise, altyapı ve ulaşım ağlarının gelişmiş olmasıdır. Bu unsurlar, şehirde yaşayan insanların günlük yaşamlarını kolaylaştırmakta ve ekonomik faaliyetlerin düzenli bir şekilde gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır.

Şehir ve şehirlilik konusunda karşımıza çıkan bir diğer kavram da şehirleşme/kentleşmedir. Kentleşme, “kent olarak kabul edilen yerleşim birimlerinde nüfusun yoğunlaşma hızı veya oranını vermektedir. Bu nüfus değişimi ile birlikte görülen ekonomik ve toplumsal değişmeyi de belirleyen bir süreçtir” (Tatlıdil, 1989: 4-5). Kentleşme, ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişikliklere, sanayileşmeye ve buna bağlı olarak ortaya çıkan nüfus sayısının artmasına işaret etmektedir. Bu artışta, nüfusun örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratacak, insan davranışlarında ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açacak şekilde büyümesi önemlidir. Kentleşme, “mekânda bir yerleşme, bir nüfus toplanması ve nüfus yoğunluğu, yerel örgütlenme, sosyal tabakalaşma, kurumlaşma, üretimde farklılaşma, uzmanlaşma, yeni bir yerleşme biçimlenmesi ve sosyoekonomik ve kültürel değişime yol açan bir nüfus toplanması süreci olarak” (Suher, 1991: 10) tanımlanabilir. Bu noktada şehirleşme ile şehirlileşmenin farklı şeyler olduğunu ifade etmek gerekir. Şehirleşme, bir yaşam alanı veya mekân olarak şehrin özelliklerine, şehirlileşme ise şehirde yaşayan insanların değer, tutum, davranış ve zihniyet yapılarına işaret etmektedir. Dolayısıyla bir kişinin şehirde yaşaması/ikamet etmesi onun şehirli olduğunu göstermeyebilir. Çünkü şehirlilik şehirde yaşamakla ilgili değil, bir değer, tutum, davranış ve zihniyetle ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla, şehirde yaşadığı halde değer, tutum, davranış ve zihniyet olarak henüz şehirlileşememiş bireylerin olabileceğinden söz edilebilir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki şehirleşme süreçleri farklıdır. Gelişmiş ülkelerde şehirleşme, ticaret ve sanayinin gelişmesiyle eşzamanlı olarak ilerlemiştir. Buna mukabil gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme şehirleşmenin gerisinde kalmıştır. Bu durum o ülkelerde kentleri bir endüstri merkezi olmaktan çok bir ticaret ve siyasi merkezler olmasına sebep olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin sanayileşmenin gerisinde kalması bir taraftan şehirlerin köylüleşmesine veya taşralaşmasına neden olurken diğer taraftan ise kentlere göç eden bireylerin bir kentlilik bilincinin oluşmasını engellemiştir.

Toplumsal bir canlı olan insan, hem kültür ve medeniyet inşa eder hem de o kültür ve medeniyet sayesinde sosyal olarak gelişir. Kültür, “doğaya ait olamayan tüm insani olguları ifade ederken dar anlamli kullanışında, toplumsal yaşamda ekonomik, siyasal, hukuksal, dinsel olandan geri kalan alanı” belirtmektedir. İnsanın doğaüstüne eklediği her şeyi kapsayan kültür, “bir insan topluluğunun kullandığı teknikler, bina ve yapılar, giyim ve beslenme, sanat etkinlikleri ve semboller, düşünce ve davranış tarzlarının örgütlenmiş sistemini” ifade etmektedir. Söz konusu kültür, “insanların bir topluluğa aidiyetini ifade eden, komünöter aidiyeti sabitleyen inançları işaret ettiği ya da bir toplulukta paylaşılmış ortak değerler bütününe” gönderme yapar (Bilgin, 2016: 47). Bu bağlamda şehir, insan aklının ve kültürünün eseridir, diyebiliriz. Kentler, insanların yaratıcılığı ve toplumsal birikimleri sayesinde şekillenirken, aynı zamanda kültür ve medeniyetin korunup geliştiği alanlar olarak önemli bir rol üstlenirler. Bu nedenle, şehirler, insanlık tarihinin en önemli ve kalıcı mirasları arasında yer alır.

Bir yerleşim biriminin şehir olabilmesinin en belirleyici özelliği demografik olmaktan ziyade, sosyolojiktir. Çünkü şehir ve taşranın (kasaba/köy) sosyolojik dinamikleri farklıdır. Taşradaki insanların geçim kaynağı genellikle tarım ve hayvancılıktır. Bu durum insan ilişkilerini şekillendirmektedir. Nüfusun az, ilişki biçiminin yüz yüze ve herkesin birbirini tanıdığı, birbirinden haberdar olduğu taşrada insanlar arasında sadece dayanışma ve dostlukların değil, aynı zamanda düşmanlıkların da kuvvetli olduğu görülmektedir. Diğer taraftan taşra kapalı bir toplum özelliği göstermektedir; birey üzerinde toplumsal kontrol veya toplumsal baskı şehirlere göre daha fazladır. Bunun için bireysellik şehirlere göre daha düşüktür. Şehirdeki insanların daha rasyonel ve daha girişimci buna karşılık kırsaldakilerin ise daha kaderci olduğunu söylemek mümkündür.

Taşralının göze alacağı risk yok denecek kadar azdır; çünkü onun şehirli gibi girişimci olarak bir şeyler biriktirip ve bu birikimleriyle yatırım yaparak kazanacağı bir şey yoktur. Yine kırsalda hayatın daha durağan, dingin ve toplumsal değişimin şehirliye göre daha yavaş olduğu söylenebilir. Köylü atasından dedesinden beri süregelen yani uzun zamandır yaşanan bir hayat tarzını tekrar etmektedir. Bu bağlamda, şehirleşme, yalnızca nüfus artışıyla değil, toplumsal ilişkilerdeki değişimle de ilişkilidir. Şehirler, bireylere daha fazla özgürlük alanı sunarken, kırsal kesimdeki toplumsal bağlar genellikle bireylerin hareket alanını sınırlar.

Diğer taraftan taşrada nüfus daha homojendir; dolayısıyla farklılık, çeşitlilik ve örgütlenme şehirlere göre daha zayıftır. Taşrada farklılık ve çeşitliliğin olmaması farklı fikirlerin gelişmesini engellemiş bu durum ise bir ufuk darlığına yol açmıştır. Wirth, Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme adlı eserinde kentleşmeyi “sosyolojik açıdan heterojen bireylerin nispeten büyük, yoğun ve sürekli yerleşim yeri” şeklinde tanımlar. Kırsal-kentsel süreklilik teorisinin temellerini atan Wirth’e göre, “yaşadığımız yer yaşama biçimimizi önemli ölçüde etkiler” (Slaterry, 2010: 287). Bu bağlamda, şehirler farklı bireylerin bir araya gelerek ortak bir yaşam alanı oluşturduğu mekânlar olarak sosyolojik çeşitlilik sunar. Şehirdeki bireyler arası etkileşim, farklı fikirlerin ortaya çıkmasına ve toplumsal değişimin hızlanmasına olanak tanır. Kırsal alanlarda ise homojen yapı, sosyal dinamiklerin durağanlığını pekiştirir ve değişim süreçlerini yavaşlatır.

Şehirleşme, kırsal alanlardan şehirlere gerçekleşen göçle birlikte, şehirlerin büyüme ve gelişme sürecini ifade eder; bu süreç, nüfus yoğunluğu, trafik sorunları, çevre kirliliği ve sosyal eşitsizlikler gibi dezavantajları beraberinde getirir de sürdürülebilir şehir planlaması ve akıllı şehir uygulamaları gibi stratejilerle bu sorunların çözümü mümkündür. Şehirler, modern yaşamın dinamik unsurları olarak bireyselliği ve rekabeti ön plana çıkarırken, kırsal bölgelerde dayanışma ve toplumsal kontrol baskındır; teknolojik gelişmeler ise şehirlerde üretim ve inşaa süreçlerini hızlandırarak bu bölgeleri modern hayatın merkezleri hâline getirmiştir. Şehir ve kırsal yaşamın birbirinden farklı sosyolojik dinamikleri, bireylerin kimliklerini, toplumsal ilişkilerini ve rollerini şekillendirirken, bu farklılıkların yarattığı avantaj ve dezavantajların dengelenmesi için dikkatli bir planlama ve yönetim gereklidir.

Modern şehirlerin yaşamın merkezi olmasını sağlayan sanayileşmedir. Bazı sosyal bilimciler sanayi devrimini kentleşme devrimi olarak ifade etmişlerdir. Sanayileşmeyle birlikte kırsaldan şehirlere büyük miktarda göç olmuş ve şehirler merkezi konuma gelmiştir. Ancak, kırsaldan kentlere yoğun göç başta işsizlik olmak üzere birçok soruna da sebep olmuştur. Özellikle sanayileşmenin erken dönemlerinde mekânsal olarak zenginliğin ve fakirliğin, gelişme ve yoksulluğun çelişkisini barındıran kentler, hem sanayileşmenin, çağdaşlaşmanın ve ilerlemenin hem de büyük kitlelerin sağlıksız koşullara mecbur edildiği mekânlardır. Bu bağlamda, kentleşme ve sanayileşme ilişkisine değinen ve “kentleşme, sanayileşmeye anlam verir” diyen Lefebvre’e (2016: 95) göre “büyüme, sanayileşme süreciyle; gelişme ise kentleşmeyle ilgilidir”. Ona göre “kentleşme, onu sanayileşmeye bağımlı kılan uzun bir dönemin ardından esas hale gelir, sınıf stratejisi bu bağımlılığı korumayı sürdürerek, diğer sürekli bunalımlara eklenen bir kent bunalımı yaratır”. Bu nedenle, kentleşmenin modern toplumlar üzerindeki etkisi, tarih boyunca süregelen sanayileşme ve göç hareketleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Kentlerin ortaya çıkışı ve gelişimi, insanlık tarihinin en önemli dinamiklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanayileşme sonucunda ortaya çıkan şehir toplumunda kırsala göre bireycilik daha fazla ön plana çıkmış, birey üzerindeki aile ve toplum baskısı zayıflamıştır. Durkheim ve Weber gibi kentlerde topluluk bilincinin yerini bireyselleşme ve yabancılaşmaya bıraktığını belirten Simmel, Metropol ve Zihinsel Yaşam adlı çalışmasında, modern hayatın en önemli sorununu, “bireyin tarihsel miras, kültür ve toplumsal örgütlenme karşısında kendi bireyselliğine ve özerkliğine olan düşkünlüğü” (Simmel, 1996: 81) olduğunu belirtir. Durkheim, Weber ve Marx, Batı Avrupa’da feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde kentin ekonomik ve politik yönlerine dikkat çekmişlerdir. Onlara göre kent, ekonomik açıdan ticaret ve alım satım faaliyetlerinin merkezi olan bir pazar niteliği taşır. Politik açıdan ise kent, bağımsız bir birlik ve siyasi-idari düzenlemelere sahip bir topluluk olarak değerlendirilebilir. Kent, sadece oturma alanlarının ve modern işyerlerinin artışı değildir, o aynı zamanda ekonomik, politik ve kültürel yaşamın da merkezidir. Kent, sosyal dünyaların bir mozaiki olarak çeşitli etkileşim, farklılaşma, özgürlük ve grup çeşitliliği sunar. Formel kontrol mekanizmaları,

informel kontrollerin yerine geçer. Farklı yaşam biçimleri ve insan türlerinin varlığı, göreceli bir bakış açısının gelişmesini sağlar. Şehirler sekülerleşir, birincil ilişkilerden özgürleşir ve güçlü bir bütünleşme ve katılımdan yoksun kalırlar. Bu durum, kentlerin anomi ile karakterize edilmesine yol açar (Saunders, 2007: 28-39). Dolayısıyla, ticari ilişkilerin göreceli üstünlüğü, bir yerleşim biriminin kentsel topluluk olmasında önemlidir.

Şehirlerde, kırsal alanlara kıyasla sivil toplum kuruluşlarına, sendikalara ve kulüplere katılım daha yaygındır. Çeşitlilik ve farklılaşma da şehirlerde köylere göre daha fazladır. Şehirde zaman bilinci ve çalışma disiplini oldukça yüksektir; çünkü şehirde vakit nakittir anlayışı hâkimdir ve bunu simgeleyen unsurlar arasında saat kuleleri bulunur. Elias'a göre, özellikle kentleşmiş toplumlarda saatlerin yapımı ve kullanımı, kent öncesi toplumların maske yapımı ve kullanımını andırmaktadır. Maskelerin insanlar tarafından yapıldığı bilinmesine rağmen, insan dışı varlıkları temsil ediyormuş gibi algılanıp yaşantıya yeniden dâhil edilirler. O çağlarda maskeler, ruhların vücut bulması olarak kabul ediliyordu. Saatler ise zamanın cisimleşmesi, vücut bulması olarak anlaşılmaktadır. Toplamların zamanı algılama ve yaşama biçimlerindeki farklılıklar, uygarlaşma sürecinin birçok başka belirtisi veya karakteristiği gibi, sosyal gelişme süreci içinde kazanılmış özellikleri ortaya koymaktadır. Zamanı algılamadaki farklılıklar, hiç tartışmasız sosyal gelişme ile bağlantılıdır (Elias, 2000: 154-176). Şehir(li)leşmiş toplumlarda zaman bilinci ve çalışma disiplini, uygarlaşma sürecinin bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Bu farkındalık sosyal gelişme ile doğrudan ilişkilidir ve toplumsal yapıları derinlemesine etkiler.

Şehirler, kurallara dayalı ortak yaşam kültürünün oluştuğu yerlerdir. Ayrıca şehirlerde kırsalın aksine üretim çeşitlidir; imalat ve hizmet sektörü daha yaygındır. Bu sebeple, şehirler değerler ve yaşam tarzı açısından kırsaldan birçok yönden farklıdır. Şehirlerde kurumlaşma, bireycilik, eğitim, rekabet, örgütlenme, eşitlikçi roller, zaman bilinci, farklılık, saygı, hoşgörü, rasyonellik, girişimcilik, pozitif hukuk ve özgürlük önemli değerler olarak öne çıkar. Bu bağlamda şehirler, toplumların ve bireylerin birlikte yaşadıkları, etkileşimde bulundukları alanlardır. Şehirlerin yapısında büyük öneme sahip olan kamusal alanlar, sosyal sınıflar ve kültürel gruplar gibi farklı özelliklere sahip insanların bir arada bulunduğu mekânlardır. Bu alanlar, toplumun çeşitli kesimlerini bir araya getirerek, sosyal etkileşimleri ve toplumsal bütünleşmeyi destekler.

Diğer taraftan şehirle kırsalın dayanışma türü de farklılık göstermektedir. Durkheim'in ifadesiyle kırsalda mekanik, şehirlerde ise iş bölümüne dayalı organik dayanışma bulunmaktadır. Tönnies ise şehir toplumlarını cemiyet, köy toplumlarını ise cemaat olarak ifade etmiştir. Kırsalda sözlü kültürün, şehirlerde ise yazılı kültürün, uzmanlaşmanın ve özgürlüğün daha fazla olduğu görülmektedir. Şehir ve kırsalın bu özelliklerinin kendine has bir değer yargıları oluşturduğunu ve bu değer yargılarının buralarda yaşayan insanların kimliklerine de etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bireyselliğin yüksek olduğu kentlerde bireyin, akılcı davranışlar sergilediğini, kırsaldaki gibi samimi, yakın ve birincil ilişkilerden ziyade resmi ve ikincil ilişkiler içinde olduğunu ifade edebiliriz. Kırsaldaki dayanışma kentlerde yerini rekabete bırakmaktadır. Kentlerdeki nüfusun büyüklüğü, kentli bireyin diğerlerini tanıma olasılığını zayıflatmaktadır. Toplumsal düzen, resmi denetim araçlarıyla sağlanmaktadır. Kentte çıkarların daha çok temsil yoluyla sağlandığı görülmektedir. Görsel algılamaya elverişli olan kentsel yaşamda fiziksel ilişkiler yakın olsa da toplumsal ilişkiler mesafelidir. Kentsel mekânda sanayi, ticaret, konut yerleri birbirinden ayrılmıştır (Wirth, 2002: 89). Bunun yanı sıra, kentsel yaşamın getirdiği çeşitlilik, bireylerin farklı yaşam tarzları ve kültürlerle tanışmasına olanak tanır. Şehirdeki insanlar, kırsaldaki insanlara kıyasla daha geniş sosyal ağlara ve fırsatlara sahiptirler. Ancak bu çeşitlilik, aynı zamanda kentsel yaşamın karmaşıklığını ve zorluklarını da beraberinde getirir. Kentlerdeki hızlı yaşam temposu ve yoğun rekabet, bireylerin stres seviyelerini artırabilir ve toplumsal ilişkilerin zayıflamasına yol açabilir.

Şehir, sanayi ve teknoloji arasındaki ilişki, modern yaşamın şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Sanayi devrimi ile birlikte kentler, üretim ve ticaret merkezleri haline gelmiş ve teknolojik yenilikler sanayi üretimini daha verimli ve etkili hale getirmiştir. Bu durum, kent ve teknoloji arasında sıkı bir bağ oluşturur. Lefebvre, "kentsel bir ortamdaki bahsetmek, teknolojik bir ortamdaki bahsetmektir" diyerek, "teknolojinin topluma kent aracılığıyla ve kent içinde girdiğini" belirtir. Lefebvre'e göre, "kentselliğin dışında teknoloji sadece yalıtılmış nesneler üretir" (2016: 62). Bu bağlamda, sanayi merkezleri olan kentler, aynı zamanda teknolojinin üretim

üsleri olup, sanayi ve teknolojinin iç içe geçtiği yerlerdir.

Şehirlerdeki insan ilişkileri bireysel, yapay, parçalı, çıkara dayalı ve geçicidir. Aile, akraba ve komşuluk ilişkilerinin zayıf olduğu kentlerde bireyler kendilerini farklı gruplar içinde tanımlamaktadır. Bireylerin birçok grup üyeliğindeki rolleri farklı, ilişkisiz, çelişkili ve hatta çatışmacı olabilir. Bu bağlamda kentlilik, insanların kendilerinin kim olduklarını sürekli yeniden tanımladıkları bir süreçtir". Bu çerçevede "kentli kişilik yapısı, toplumsal yapıdaki yüksek hareketlilik ve farklı grup üyeliklerinin sonucu olarak, bütünleşmemiş, parçalı ve dışlanmış bir niteliktedir. Birey, bütünleşmiş bir toplumda yaşamaktan dolayı manevi değerler, katılma ve yardımlaşma duygusu ve içinden kendini ifade edebilme yetisi gibi özelliklerden soyutlanmıştır" (Wirth, 2002: 96). Toplum içindeki ortak konumları nedeniyle benzer sosyal kimlikler üstlenen insanlarla belirli faaliyetleri içeren tekrarlanan sosyal etkileşimler, ortak kültürel bilgi kümeleri geliştirir. Ayrıca, benzer toplumsal konumları paylaşan ortak bir sosyal kimliğe sahip insanlar, kültürel değerler, inançlar ve tutumlar dâhil olmak üzere grup yaşamının bir parçası olarak mevcut kültürel bilginin belirli yönlerini daha yoğun bir şekilde paylaşabilirler.

Sanayileşme ile ortaya çıkan çağdaş şehirler, kendilerine özgü toplumsal ve ekonomik özelliklere ve sorunlara sahiptir. Kırsal alandaki kişisel ve doğrudan ilişkiler, şehirlerde karmaşık ve dolaylı ilişkilere dönüşmektedir. Şehirler, toplumsal çelişkilerin, çatışmaların, gruplaşmaların, örgütlenmelerin ve sınıfsal farklılıkların merkezi haline gelmiştir. Güçlü iletişim ağları sayesinde bilgi alışverişinin ve kitle psikolojisinin hızla şekillendiği, örgütlenmenin yoğunlaştığı ve inanç, değer ve kuralların hızla değiştiği yerlerdir (Özer, 2006:448). Şehir yaşamı içinde dışarıdan gelen birçok uyarana maruz kalan birey, dış dünyadan gelenlerden korunmak için duygularıyla değil aklıyla hareket etmeye başlar. Bu bağlamda kent yaşamının akli egemen kıldığını söylemek mümkündür. Simmel'e göre şehir, "para ekonomisinin ve rasyonel ilişkilerin baskın olduğu, insanların nesneleştiği mekânlardır." Ona göre, "şehir hayatında insan ilişkilerinde en önemli soru, kaç para? sorusudur." Ayrıca, "dakiklik, hesaplanabilirlik ve kesinlik şehir hayatı tarafından insanlara dayatılır" (1996: 82-84). Dolayısıyla kent yönetiminde "artık Sezar değil, para her şey" anlayışı kabul görmüştür (Mumford, 2019: 500). Bu nedenle, sosyolojik bir kavram olarak şehirleşme, yalnızca yeni bir ekonomik örgütlenme ve fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda insan davranışları ve düşüncelerine etki eden yeni bir sosyal düzeni de ifade eder. Dolayısıyla kentleşme, kentli olarak adlandırılan bir yaşam biçimini beraberinde getirir.

İnsanlar, yaşadıkları mekânlarla ve etkileşimde bulundukları nesnelerle belirli bir bağ kurar, bu bağlar üzerinden kimliklerini şekillendirirler. Bu kimliklerden biri de kentliliktir. Yaşam çevremiz, kimlik duygumuzun sürekliliğini ve istikrarını sağlayan, kişiselleştirilmiş ve tanıdık hale getirilen eşya ve mekânlardan oluşur; bu nedenle, onları korumak için özen gösteririz (Göka, 2010: 138). Bu bağlamda kentlilik kimliği ve bilinci yaşadığı kenti tanımayı ve onun değerlerini korumayı gerektirir. Çünkü kentlerde, her zaman gözle görülen ve kulakla işitilenlerin ötesinde, keşfedilmeyi bekleyen ve o şehre anlam katan bir sahne, manzara, anıt, sokak, meydan bulunur. Hiçbir şey kendiliğinden deneyimlenemez; her zaman çevresiyle bağlantılar içinde olmalıdır. Olaylar dizisi ve geçmiş deneyimlerin hatıralarıyla algılanır. Her kentlinin, şehrin bazı kısımlarıyla uzun süren bir ilişkisi vardır ve bu ilişki, anılar ve anlamlarla dolu bir imge yaratır. Kent, farklı sınıf ve karakterlerdeki milyonlarca insan tarafından algılanan ve zevk alınan bir nesne olmanın ötesinde, yapısını çeşitli sebeplerle sürekli geliştiren birçok yaratıcının eseridir (Lynch, 2016: 1-2). Bu durum, kentlerin hem fiziksel hem de sosyolojik olarak sürekli evrim geçiren yapılar olduğunu göstermektedir. Bir mekânın belirgin karakteri, insan davranışları ve isteklerine göre dönüşen jeolojik bir yapıya sahiptir. Kentler, yalnızca bir birey için tasarlanmamıştır; geçmişleri, huyları, meslekleri ve sınıfları son derece çeşitli pek çok insana hitap eder (Lynch, 2016: 122). Kentlilik kimliği, bireyin şehirle kurduğu bağlar ve deneyimlerle oluşur, bu bağ aynı zamanda kimlik duygusunu da güçlendirir. Şehirler, farklı toplulukları bir araya getirerek kültürel etkileşimler ve toplumsal gelişime katkı sağlar. Sürekli evrilen bu dinamik yapılar hem bireylerin yaşamlarına anlam katar hem de sosyal dönüşüm süreçlerini hızlandırır.

Çevre psikologları, mekânın insan kimliğini yapılandırmadaki rolünü vurgulamışlardır. Mekânla kurulan ilişki, iki ayrı varlık veya bütünlük arasında gerçekleşen bir süreçten ziyade, mekânı kendileme süreci olarak görülmektedir. Bu süreç, kişinin kendine uygun bir yaşam alanı yaratmasını ifade eder; bu alandan yoksunluk,

gerçek ve doğrudan yaşanan bir yabancılaşma anlamına gelir. Hiç kimse mekân üzerinde bir eşya veya işaret taşı gibi durmaz, aksine kendine ait ve kendine özgü kıldığı bu mekânı düzenler, örgütler ve diğer yerlerden farklılaştırır (Bilgin, 2011: 26). İnsan açısından, genel olarak çevreyi ve özel olarak da yaşadığı kenti kendi kılma (appropriation) olgusu, kişinin istekleri, özelemleri ve planlarına göre hareket etme, dinlenme, sahip olma, işitme, hayal kurma ve yaratma olanaklarını gerektirir. Çevreyi kendilemek hem nesnel hem de imgesel çevreyi düzenleyebilme ve iyileştirebilme yetisini içerir; bu durum, bilişsel bir yakınlık hissi yaratır. Ayrıca, çevredeki şeyleri kullanma arzusu ve imkânını da kapsar ve bu da duygusal bir yakınlık hissi oluşturur (Bilgin, 2011: 25). Mekânda aktif olan insan, kültürel birikimiyle mekânı değiştirir, düzenler ve onu kendi eseri olan bir yere, yuvaya, yurda ve yaşam alanına veya kendi yerine dönüştürür. Başka bir deyişle oraya kimliğini verir ve yerin kimliği insanın kimliğini etkiler.

Şehirler, temelinde ticaretin olduğu ve birbirleriyle benzeşen mekânlar haline gelmiştir. Tarihsel süreçte fikirlerin, özgürlüklerin, dinlerin ve kültürlerin birer imkân alanı olarak görülen kentler, zamanla tüketime dayalı kapitalist ilişkiler ağına dönüşmüştür. Fabrikalar, kültür merkezleri, tatil yerleri ve toplu konutlar başlangıçta bireylere hizmet edermiş gibi görünmüş, ancak aynı zamanda onları aile yuvalarına geri döndürüyormuş gibi sahte bir kolektiviteye yönlendirmiştir (Debord, 1996: 92-95). Metropol kenti, yalnızlığın, günlük çilelerin ve yüzeysel insan ilişkilerinin ötesinde, mekânda köksüzlük, gelip geçicilik ve eğretilik barındıran bir yer olarak da tasvir edilmektedir. Buna göre, büyük kent, sürekli olarak geriye dönme veya uzaklaşma hayalinin kurulduğu bir sürgün yeridir; mola vaktinde durup beklediğimiz ve hazırlıklarımızı tamamladığımızda hemen yola çıkacağımız bir konaklama yeridir (Bilgin, 2011: 22). Büyük kentler hem ekonomik aktivitelerin hem de kültürel, sosyal ve bilimsel ilerlemelerin merkezleridir. Ancak, bu kentsel alanlarda yabancılaşma, yalnızlık ve geçicilik gibi sosyal sorunlar da mevcuttur. Kentler, bir yandan modern yaşamın sunduğu imkânları sağlarken, diğer yandan bireylerin toplumsal bağlarını zayıflatabilir ve sürgün hissi yaratabilir.

Şehirler, tarım dışı üretimin yapıldığı, toplandığı, denetlendiği ve dağıtımının koordine edildiği, sanayi ve hizmet faaliyetlerinin merkezi olan dinamik ve karmaşık mekânlardır. Özellikle üst düzey teknolojik gelişmelerin yaşandığı, gerekli nüfus büyüklüğüne ulaşmış, heterojen, uzmanlaşma ve iş bölümünün yüksek olduğu bu yerler, demografik ve ekonomik ölçütlere göre incelendiğinde, nüfusu 10.000'i aşmış, belirli sınırlar içinde yoğunlaşmış, iş bölümü ve türdeş olmayan özelliklerin bir arada bulunduğu alanlar olarak tanımlanır. Kentler, teknolojinin ve ekonominin yanı sıra, eğitimin, sanatın, sağlığın ve bilimin geliştirildiği yerlerdir, ancak suç, alkol, uyuşturucu alışkanlıkları, kazalar, yoksulluk, anomi ve yabancılaşma gibi problemler de barındırırlar (Kıray, 2007: 28; Keleş, 1993: 74; Bal, 2018: 34). Sonuç olarak, sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, kent, coğrafi olarak sınırları belirli bir mekânda, ırk, meslek, kültür, din ve ekonomik sınıfları barındıran, toplumsal açıdan heterojen, mekânın sınırlılığı nedeniyle nüfus yoğunluğu yaşanan, sakinlerin fiziki açıdan birbirlerine oldukça yakın olmalarına rağmen, sosyal mesafe bakımından birbirlerinden uzak ve yabancılaşmanın yaşandığı yerdir. Toplumsal açıdan, bireyselliğin ve özgürlüğün ön planda olduğu bu mekânlarda sosyal ilişkiler, geleneksel hayat tarzının hâkim olduğu yüz yüze ilişkilerle değil, resmi ve rasyonel yasalarla kurulu bir yapıya göre yaşanmaktadır. İş bölümü, uzmanlaşma ve ulaşım geliştiği için, sosyal unsurların ve grupların mekânsal hareketliliği ile sınıflar arası sosyal hareketlilik oldukça yüksektir.

Toplumsal faaliyetlerimiz ve sosyal ilişkilerimiz belirli bir mekân üzerinde gerçekleşir. Bu bağlamda mekân, toplumsal örgütlenmenin bir bileşenidir. Mekân, insanların davranışlarını ve ilişkilerini hem etkiler hem de insanlar tarafından dönüştürülür. Sosyal olay ve olguların belirlenmesinde mekânın iki türlü rolü vardır. Birincisi, insan ve toplulukların mutlaka bir fiziki ve coğrafi çevrede yaşama zorunluluğundan kaynaklanan çevre-mekân etkisidir. İkincisi ise, insanların ve toplulukların yaşadıkları mekâna verdikleri anlam dolayısıyla ortaya çıkan belirleyici formdur (Mengüşoğlu, 2013: 164-165). İklim, coğrafya vb. gibi mekânın özellikleri orada yaşayan insanların yaşamı ve onun inşa ettiği medeniyet üzerinde etki eder. Bu duruma, Nil'in Mısır, Dicle ve Fırat'ın Mezopotamya medeniyetine etkisi örnek verilebilir. Dolayısıyla yeryüzü, basitçe fiziksel ve doğal bir alan olmayıp insanı yorumlayan, onun kaderini şekillendiren olaylar zinciridir (Tatar, 2008: 164), yani bir öykü şeklinde karşımıza çıkar. Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine

bağlar. Lefebvre'e (2014: 25) göre, mekânın bir geçmişi vardır. Her mekânsal düzenleme, zekânın birikimine ve eşzamanlılığı sağlayan unsurların maddi olarak bir araya gelmesine dayanır. Mekânın bu çift yönlü etkisi, toplumsal yapının sürekli olarak değişmesini ve dönüşmesini sağlar. Bu etkileşim, insanların mekânı dönüştürürken aynı zamanda mekân tarafından şekillendirilmeleri anlamına gelir. Sonuç olarak, mekân ve toplumsal yapı arasındaki bu karşılıklı ilişki, toplumların evrimine ve gelişimine önemli katkılarda bulunur.

Şehirler, toplumsal dönüşümlerin mekânı olarak, bireylerin kimlik ve aidiyet duygularını derinleştiren, ortak yaşam kültürünü pekiştiren alanlardır. Kırsal bölgelerle karşılaştırıldığında, şehirler daha fazla çeşitlilik ve dinamizm sunar. Kırsalda hüküm süren homojen ve durağan yapıya karşın, şehirlerde üretim çeşitliliği, hizmet sektörü ve sosyal etkileşim zenginliği ön plandadır. Demografik ve sosyolojik farklılıklar, şehir ile kırsal yaşam biçimlerini net bir şekilde ayırır. Şehirler, bireylerin sosyal kontrol baskısından daha özgür olduğu, daha hızlı toplumsal değişimlerin yaşandığı yerlerdir. Bu bağlamda, şehirler sadece fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel zenginliklerin yeşerdiği, bireylerin ve toplumların gelişimine katkı sağlayan dinamik yapılardır.

Ortak kimlik oluşturmak isteyen her topluluk, geçmiş olaylarla bağlantılı ortak kültürel çekim merkezi mekânlar yaratmak zorundadır. Bu mekânlar, birey üzerinde kapsayıcı bir rol de oynar. Mekânla kurulan bu sembolik bağ, ortak düşüncenin ve gruba aidiyet duygularının güçlendirilmesi ve sürekliliği için önemlidir. Bu mekânlar bireysel ve toplumsal hafızanın canlı tutulması ve geleceğe taşınması için muhafaza edilmesi ve güçlendirilmesi gerekir. Bazı mekânlar taşıdıkları özellikler gereği bizim için diğer mekânlardan farklıdır. Doğduğumuz, büyüdüğümüz ve atalarımızın mezarının bulunduğu mekânların bizim için bir anlamı vardır; çünkü orada bizim hatıralarımız, aidiyet duygusu ile bağlı olduğumuz değerlerimiz velhasıl geçmişe ait bütün anılarımız bulunmaktadır. Burada bizden önce yaşamış ve bizi ifade eden değerler yumağı bulunmaktadır (Arslantürk ve Amman, 2001: 144). Bu nedenle, bu tür mekânların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması toplumsal bütünlüğün sağlanması açısından büyük önem taşır. Bu mekânlar, geçmiş ile geleceği birbirine bağlayan köprüler olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, kültürel mirasın korunması, toplumsal kimliğin ve aidiyet duygusunun devamlılığı için kritik bir rol oynar. Bu bağlamda, şehirli bireyler, mekânların ve kültürel mirasın korunması için gerekli adımları atarlar. Şehirlilik bilinci, kentlerin tarihini ve değerlerini anlamayı, onlara sahip çıkmayı ve bu değerleri gelecek nesillere aktarmayı gerektirir. Bu bilinç, şehirlerin sürdürülebilir gelişimini desteklerken, aynı zamanda toplumların refahını artırır. Sonuç olarak, şehirlilik bilincinin güçlendirilmesi, şehirlerin tarihi ve kültürel mirasının korunması açısından büyük önem taşır.

Tüm doğal olaylar ve nesneler, mekân olarak adlandırılan varlığın boyutları içinde bulunur ve onun içinde ölçülebilir. Diğer doğal olaylar da zaman ve mekânın birbirine bağlanması ve aralarında bir ilişki kurulmasıyla ölçülebilir hale gelir. İnsanların herhangi bir zaman diliminde yaşadığı olaylar bir mekânda geçmekte olup yıllar geçtikçe olay, zaman ve mekânla kaynaşmaktadır. Böylece olaylar mekâna nüfuz etmekte ve mekân vasıtasıyla süreklilik kazanmaktadır. Bu tür tarihsel olayların yaşandığı mekânlar hafıza mekânları olarak ifade edilmektedir. Bu tip "bellek mekânları tarihsel anmanın gerçekleştiği yerlerdir" (Winter, 2015: 326). Bu sembolik bağın mekâna kurulması, ortak düşüncenin güçlendirilmesi ve gruba aidiyet duygularının pekiştirilmesi ile devamlılığı açısından önem taşır. Sembolik olan şey, kendi içinde yer alan (veya işaret ettiği) şeylerin aynı anda konuşmasını temsil eder. Sözelimi bir milletin bayrağı, o milletin içinde yer alan tüm unsurların ortak hususlarda konuşma eylemini aynı anda temsil eder (Tatar, 2008: 143). Mekân, soyut olanı somutlaştırır ve toplumsal veya bireysel bellekte iz bırakan olaylarla bugünün ilişki kurmasında aracılık yapar. Çünkü mekân, grubun izlerini taşır ve grup da mekânın izlerini taşır. Mekânın her detayının, yalnızca grup üyelerinin anlayabileceği bir anlamı vardır; çünkü mekânın grup tarafından kullanılan her bölümü, topluluğun yapısının ve yaşam tarzının pek çok farklı yönüne karşılık gelir (Halbwachs, 2017: 142). İnsanların üzerinde yaşadığı mekân, sadece fiziksel bir varlık değildir; maddi ve manevi eylemlerin gerçekleştiği, atalarının mezarlarının bulunduğu ve onların kültürel mirasının şekillendiği bir yerdir. Bu mekân, her türlü hatırayı içinde barındıran bir psikolojik objedir (Arslantürk ve Amman, 2001: 144). Bir insan grubu, alışkanlıklarına uygun bir mekânda uzun süre yaşadığında, sadece hareketleri değil, düşünceleri de o mekânın fiziksel imgelerinin ardılığına göre şekillenir (Halbwachs, 2017: 145). Bir yere değer yüklenmesi, oranın birey için taşıdığı anlamla

ilişkilidir. Mekân, aynı zamanda bireylerin kimliklerinin ve aidiyet duygularının şekillenmesinde de önemli bir rol oynar. Toplumlar, bu mekânlar aracılığıyla geçmişlerini hatırlar ve geleceğe dair umutlarını inşa ederler. Dolayısıyla, mekânın fiziksel ve sembolik boyutlarının anlaşılması, toplumsal dinamiklerin ve kültürel mirasın devamlılığı açısından kritik bir öneme sahiptir. Şehirli bireyler, yaşadıkları mekânlarla kurdukları sembolik bağları anlamlandırıp korur. Şehirlik bilincine sahip bireyler, şehirlerin kültürel, tarihsel ve sosyal değerlerini koruma konusunda daha duyarlı olurlar. Dolayısıyla, şehirlerin kimliklerini ve kültürel miraslarını korumak için şehirlik bilincinin yaygınlaştırılması büyük önem taşır. Anadolu’da halk arasında sık sık kullanılan “sahipsiz memleket” deyişi, şehirde yaşayanların yaşadıkları şehrin değerlerinin farkında olmadıklarını ve onları korumak, geliştirmek için yeterince ihtimam göstermediklerini ifade eden bir serzenştir.

Tarihsel varlık olarak insan her an bir yerdedir ve bulunduğu yere göre kendi potansiyelini açığa çıkarır. İnsan hem potansiyeli ölçüsünde bulunduğu yeri mekâna dönüştürür hem de ürettiği, inşa ettiği şeyler (kültür) aracılığıyla mekânı tekrar yere dönüştürür. İnsan, ürettiği şeyler aracılığıyla mekânı yere dönüştürebildiği ölçüde yeryüzünde yerleşir. Göçebe hayat ile şehir hayatı arasındaki temel farklardan biri burada ortaya çıkar. Göçebe hayat içinde yer daha çok gerçek bir mekân olarak algılanır ve bu gerçek mekân içinde insan zamansal olarak yer tutar. Buna karşılık şehir hayatı içinde potansiyel mekân insanın ürettiği ve inşa ettiği şeyler aracılığıyla yerleşim alanına dönüştürülür. Böylece yerleşmenin en esaslı anlamı, insanın yeryüzüne üretim ve inşa eylemi içinde kendi varlığını aksettirerek onu beşerileştirmesiyle ortaya çıkar (Tatar, 2008: 163-164). Böylece yeryüzü, fiziksel katılığın arınarak bir tür şeffaflaşmakta ve metafiziksel gerçeklik ile irtibat düzlemi haline gelmektedir (Tatar, 2008: 168). İnsan, bulunduğu mekânla etkileşim içinde kendi potansiyelini açığa çıkarır ve mekânı dönüştürür. Mekânın fiziksel yapısı değişse de insanların kültürel ve toplumsal faaliyetleri mekânla bütünleşir ve ona anlam kazandırır. Göçebe yaşam ile şehir yaşamı arasındaki temel fark, mekânın algılanış biçimindedir; şehirde mekân, insanların ürettikleri aracılığıyla anlam bulur. Sonuç olarak, mekânın insanların kimliklerini, ilişkilerini ve toplumların gelişimini şekillendirmede kritik bir rolü vardır.

Şehri sadece şehircilik açısından ele almak, şehrin şiirini ve metafiziğini anlaşılmaz kılmaktadır (Taşçı, 2014: 16). Medeniyetler kadar eski olan şehirleri medeniyetin esasları üzerinden incelemek kaçınılmazdır. Şehir, bir medeniyetin yaşandığı yer olarak görüldüğü zaman şehirli de medeniyetin değerlerine göre yaşayan kimse olarak görülmelidir. Şehirli/kentli demek, bir yerde yaşamaktan öte, orada oluşturulan ve şehrin kimliğini temsil eden ilim ve sanat hareketlerine, eserlerine ve bunlardan doğan toplumsal davranışlara katkı sağlayan insan olmalıdır (Taşçı, 2014: 33). Şehirler, toplumsal gelişimin ve kültürel devamlılığın merkezi olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, şehirler medeniyetlerin ruhunu ve kimliğini yansıtan önemli mekânlardır.

Şehirde değerler, biçimlerle kendini gösterir ve bu süreç, toplumun kültürel ve sosyal yapısını şekillendirir. Bu sembol niteliğindeki biçimler, doğal bir süreç içinde ve belirli bir zaman diliminde ortaya çıkar; dolayısıyla, toplumsal değişimlere uyum sağlarlar. Kendi öncülleriyle veya sonrasında gelen biçimlerle çatışmazlar, aksine, onları tamamlayıcı nitelikte olurlar (Mumford, 2019: 45). Şehrin sembolik unsurları, mimarî yapıların ötesine geçerek, evler, sular, sesler, geçmiş yaşam hikâyeleri ve menkıbeler gibi farklı şekillerde karşımıza çıkar; bu unsurlar, şehrin kimliğini oluşturan temel taşlardır. Bu unsurlar, şehir kültürünün oluşmasında büyük bir rol oynar ve yerel halkın aidiyet duygusunu pekiştirir. Semboller, fiziksel varlıkların arkasındaki ruhsal anlamı temsil eder ve bu temsil, insanların mekânla kurduğu bağları güçlendirir. Ruhsal alan, şekillerin ötesinde derin duygu ve düşünce dünyasını, varlık görüşünü taşır; böylece, şehrin manevi atmosferi, yaşanmışlıklarla birlikte anlam kazanır (Cansever, 2010: 19). Şehir, bir medeniyetin anlam, biçim ve ilişki kümelenmelerini ve organizasyonlarını sağlamaktadır ve bu nedenle, kültürel mirasın korunmasında önemli bir role sahiptir (Lynch, 2016: 132). Bu sembolik unsurlar, şehrin kültürel ve manevi kimliğini oluşturur ve geçmiş ile geleceği birbirine bağlar. Ayrıca, şehrin yaşayanları için aidiyet duygusunu pekiştirir ve toplumsal dayanışmayı güçlendirir. Sonuç olarak, şehirler, medeniyetlerin ruhunu yansıtan mekânlar olarak varlıklarını sürdürür.

Modern toplumlarda toplumsal bellek, müze, anıt ve âbide gibi kamusal alanlarda şekillenir. Bayramlar, anma törenleri, müzeler, arşivler, kütüphaneler, amblemler ve anıtlar, hafızanın çökeltileri veya kalıntıları

olarak kabul edilir. Bu hatırlama figürleri, zaman ve mekâna bağlı olarak belirli bir mekânda somutlaştırılmalıdır; çünkü hafıza mekânları, tarihi oluşturan en önemli unsurlar arasındadır (Nora, 2006: 12). Mekân, zorunlu olarak zamana nitelik kazandırır ve bu şekilde anıların zamansal boyutu mekânsal olarak kökenlenir. Belleğin mekâna ihtiyacı vardır ve doğası gereği mekânsallaşma eğilimindedir (Urry, 1999: 41–43). Fiziksel mekân, insanların yorumlaması, hissetmesi, algılaması ve hikâyeleştirmesiyle, yani kısaca yaşamlarıyla inşa edilmekte, adlandırılmakta, tanımlanmakta, bir ruh ve kimlik kazandırılarak yer/hafıza mekânları haline getirilmektedir (Gierny, 2000: 465). Tarihi mekânlar, bizlere kendimizi tarihsel olarak anlama imkânını sundukları için yerleşim denen hadiseyi de derinliğine keşfetmemizi sağlarlar. Yerleşim hadisesi, her şeyden önce tarihsel bir hadisedir. Zira insan yeryüzüne yerleştiği zaman, tarih denen süreç başlar ve bu tarih aracılığıyla yeryüzüyle tarihsel bir ilişkiye girer (Tatar, 2008: 167). Dolayısıyla, toplumsal bellek, müze, anıt ve âbide gibi kamusal alanlarda şekillenirken, bu yerler hafızanın çöktürleri olarak kabul edilir. Mekân, zamana nitelik kazandırarak anıların mekânsal boyutta kökenlenmesini sağlar ve belleğin mekânsallaşma eğilimi doğası gereğidir. Fiziksel mekânlar, insanların yaşamlarıyla bir ruh ve kimlik kazanarak hafıza mekânlarına dönüşür. Sonuç olarak, tarihi mekânlar bizlere geçmişin anlama imkânı sunarken, toplumsal ve bireysel kimliğimizin şekillenmesinde de önemli bir rol oynar.

Şehirlerin kimliğinin oluşmasında sanat eserlerinin belirgin bir etkisi vardır. Bu sanat eserlerini şehirden uzaklaştırdığınızda aynı zamanda o şehrin kimliği üzerinde de oynamış olursunuz. Şehrin kimliğini bu sanat eserleri üzerinde oynamadan inşa etmek kültürel hafızanın korunması ve güçlenmesi açısından belirleyici bir özelliğe sahiptir (Tatar, 2008: 148). Yüksek sanat eserleri, şehir denen sürecin bir başka şeye indirgenemez yapısını kendilerinde en iyi temsil eden anlam alanları veya özel düşünme biçimleridir. Yüksek sanat eserleri, içinde bulundukları şehrin özgürlük idealini, mevcut sınırları aşma potansiyelini, özünün belli bir perspektif, ideoloji ya da hegemonya altında sınırlanamayacağını temsil ederler. Onlar gerçek anlamda semboldürler; farklı seslerin kendilerini duyurabildikleri ve farklı olanların yüzleşebildikleri ortak bir zemin teşkil ederler (Tatar, 2008: 148-149). Şehirlerin kültürel birikimi, bu eserlerin ortaya çıkışına zemin hazırlarken, eserler de kendi kaynaklarına ayna tutar. Bu anlamda, şehirlerin fiziksel yapıları sürekli değişim ve dönüşüm içinde zamanın etkisine maruz kalırken, bu şehirlerde ortaya çıkan büyük eserler, şehirleri değişmez bir biçimde yansıtır. Bir bakıma klasikleşen eserler, içinde üretildikleri kültürlerin ve şehirlerin sanki bir tür ölçüsü haline gelirler (Tatar, 2008: 145). Sanat eserleri, bir şehrin kimliğini ve ruhunu oluşturan temel unsurlardan biridir. Şehrin fiziksel yapısı zamanla değişse bile, sanat eserleri o şehrin kalıcı kimliğini ve tarihini korur. Bu nedenle, şehirlerdeki sanat eserlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması, kültürel mirasın devamlılığı açısından büyük önem taşır.

Sonuç olarak şehirlerde bulunan tüm bu sanat ve kültürel eserler şehrin kimlik ve kültürünü oluşturur. Şehir kültürü, şehirde yaşayan insanların ortak değerlerini, normlarını, davranışlarını ve sosyal yapılarını ifade eder. Şehir kültürü, tarihsel süreç içinde şekillenen ve sürekli olarak değişen dinamik bir yapıdır. Şehir kültürünün temel unsurları şunlardır: a- Çeşitlilik ve Farklılık: Şehirler, farklı kültürel ve sosyal grupların bir arada yaşadığı yerlerdir. Bu çeşitlilik, şehir kültürünü zenginleştirir ve farklı perspektiflerin bir arada bulunmasına olanak tanır. b- Ortak Yaşam Kültürü: Şehirlerde, insanların bir arada yaşama zorunluluğu, kurallara dayalı ortak yaşam kültürünün oluşmasını sağlar. Bu kültür, bireylerin birbirlerine saygı göstermesi, toplumsal kurallara uyması ve ortak alanları paylaşması gibi unsurları içerir. c- Ekonomik ve Sosyal Faaliyetler: Şehir kültürü, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yoğun olduğu bir yapıya sahiptir. Alışveriş merkezleri, iş yerleri, eğlence mekânları, kültürel etkinlikler ve spor faaliyetleri şehir kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. d- Zaman Bilinci ve Çalışma Disiplini: Şehir yaşamında zaman kavramı büyük önem taşır. Şehirde yaşayan insanlar, vakit nakittir bakış açısıyla hareket eder ve bu durum, şehir kültürünün önemli bir unsurudur. e- Eğitim, Bilim, Kültür, Sanat, Edebiyat: Şehirler, eğitim, kültür, sanat kurumlarının ve bilimsel faaliyetlerin merkezidir. Üniversiteler, araştırma merkezleri ve kütüphaneler, şehir kültürünün bilgiye, kültüre, sanata ve öğrenmeye verdiği önemin göstergesidir. Şehirlilik ve şehir kültürü, bireylerin yaşam tarzlarını, sosyal ilişkilerini ve toplumsal davranışlarını derinlemesine etkileyen kavramlardır. Şehirlerdeki çeşitlilik, ortak yaşam kültürü, ekonomik ve sosyal faaliyetler, zaman bilinci ve eğitim olanakları, şehir kültürünün temel unsurlarıdır. Bu

unsurlar, şehirde yaşayan bireylerin kimliklerinin ve toplumsal rollerinin şekillenmesine katkıda bulunur. Şehirlilik ve şehir kültürü, modern yaşamın dinamik ve vazgeçilmez bir parçasıdır ve bireylerin toplumsal gelişiminde önemli bir rol oynar.

Şehirli Olmak

Şehirli olmak nedir ve bu kavram nasıl tanımlanmalıdır? Şehirde yaşamak veya doğmak, şehirli olmanın yeterli koşulu mudur, yoksa sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler mi daha belirleyicidir? Şehirde yaşayan insanların şehirli olarak kabul edilmesinde hangi kriterler önemlidir? Bu sorular, şehirli olmanın derinlemesine incelenmesi gereken yönlerini ortaya koyar. Taşrada yaşayan bir kişi için, şehirde yaşayan herkes muhtemelen şehirli olarak görülürken, kırsaldan kente göç etmiş biri için şehirli farklı anlamlar taşır. Şehirlilik, sadece fiziksel bir yerleşimden ibaret olmayıp, şehir kültürüne ve yaşam biçimine uyum sağlamayı da içerir.

Şehirlileşme, şehirlileşme akımının bir sonucu olarak toplumsal değişimin bireylerin davranışlarında, karşılıklı ilişkilerinde, değer yargılarında ve maddi-manevi yaşam biçimlerinde meydana gelen değişiklikleri ifade eder (Keleş, 1980: 70). Şehirlileşmenin ekonomik ve sosyal olmak üzere iki aşamasından bahsedilebilir. Ekonomik bakımdan şehirlileşme, şehirde yaşayan kişilerin geçimini şehre özgü işlerle sağlayacak durumda olması yani şehirdeki çalışma hayatının gerektirdiği becerilere, niteliklere sahip olmasıdır. Diğer taraftan sosyal bakımdan şehirlileşme ise; kırsaldan şehre göç edenlerin şehre özgü davranış şekillerini, değer yargılarını, hayat tarzını, zihniyet yapısını benimsemesi ve şehre özgü ilişkiler biçimi geliştirmesidir. Bu bağlamda, şehirlileşme bir sosyalleşme sürecidir. Bu süreçte kişinin sosyal çevresi, işi/mesleği, yaşı, aldığı eğitim vb. gibi birçok değişken etkilidir. Başka bir ifadeyle, kişinin sahip olduğu sosyal sermayenin yüksekliği onun şehirle bütünleşmesinde ve şehre uyum sağlamasında yani şehirlileşmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu uyum süreci hem bir değişim hem de ekonomik, siyasal ve kültürel bir gelişim sürecidir.

Şehirlileşme süreci, demografik, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok faktöre bağlı olarak şekillenmektedir. Şehirlileşme, bireylerin ve toplulukların yaşam tarzlarını ve sosyal ilişkilerini dönüştürerek, şehir kültürünü ve kimliğini oluşturur. Bu süreç, bireylerin şehirli yaşam biçimlerini benimsemesi, ekonomik olarak şehirde kendini var etmesi, eğitim ve kültür düzeyini artırması ve şehir yaşamına özgü davranış kalıplarını edinmesi aşamalarından geçer. Şehirlileşme, toplumsal değişimin bir yansıması olarak, bireylerin ve toplumların maddi ve manevi yaşam biçimlerinde köklü değişiklikler meydana getirir. Uzmanlaşmış iş bölümü, zayıflamış akrabalık ilişkileri, gönüllü birliklerin artışı ve kitle iletişim araçlarının önemi gibi unsurlar, şehirli olmanın temel özelliklerindendir. Bu dinamik süreç, şehirlerin sosyal dokusunu zenginleştirir ve toplumsal gelişimi hızlandırır. Şehirlileşme süreci, bireylerin şehir kültürünü, değerlerini ve sosyal ilişkilerini benimsemeleri ile tamamlanır. Ancak bu süreç, toplumsal ve kültürel dönüşümü de beraberinde getirir, bu nedenle şehirlileşme uzun bir zaman alabilir.

Şehirlilik, şehirlerde yaşayan insanların geliştirdiği yaşam tarzlarını, sosyal ilişkilerini ve toplumsal davranış biçimlerini ifade eder. Şehirlilik kavramı, bireylerin kent yaşamının dinamiklerine uyum sağlaması, şehir kültürünü benimsemesi ve bu bağlamda sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetlerde bulunmasını içerir. Şehirde yaşayan insanlar, farklı etnik, kültürel ve sosyal gruplarla iç içe yaşar ve bu çeşitlilik, şehirlilik deneyimini zenginleştirir. Bu zenginlik, bireylerin hoşgörü, açık fikirli, farklılıklara saygı gösterme, görgülü ve girişimci olma gibi özellikler geliştirmesine katkıda bulunur. Şehirli, yetişme sürecinde kültüre ait tavır ve davranışları şehir ve toplumdan almaktadır. Kent kültürü ise kentin tarihi boyunca bünyesinde biriktirdiği değerlerin toplamı şeklinde anlaşılmaktadır. Zira kültür, hayatın her alanını kuşatmakta ve onu şehre yansıtmaktadır. Şehir, aynı zamanda üzerinde biriken kültürü aktarma aracıdır. Kent kültürü sadece kent ile tanımlanamamakta, kentin kentli ile ilişkisinden doğduğu ileri sürülmektedir (Taşçı, 2014: 56). Kültür, şehrin kimliğini ve karakterini şekillendirir. Bu nedenle, şehirler toplumsal gelişimin ve kültürel devamlılığın merkezidir.

Şehirlileşmek, eğitilmiş, kültürlü, planlı, görgülü, farklılıklara aşina ve saygılı, eşitlikçi, hoşgörü, felsefe-kültür-sanat-edebiyata vb. alanlara ilgili olmayı gerekli kılmaktadır. Şehir, şehirlilik ve medeniyet arasında sıkı bir ilişkinin varlığı dikkate alındığında neden şehirlilikle medeni olmanın eş anlamlı kullanıldığı daha iyi

anlaşılmaktadır. Bu bağlama, şehirliliğin kurumsallıkla, yüksek kültürle ve evrensel değerlerle temas edebilmek olduğu söylenebilir. Şehirli olmak, akılcı ve rasyonel düşünebilen, itiraz edebilen, sorgulayan, eleştiren, müzakere eden, sorumluluk duygusu yüksek, geleneksel otoriteden ziyade rasyonel otoriteyi ve yazılı rasyonel hukuk kurallarını benimseyen ve kurallı bir hayat yaşayan, bu yaşantıyı içselleştiren, özgür, medeni, cemiyet/toplum üyesi, görgülü, girişimci ve beşerî sermayesi yüksek bir birey olabilmektir. Dolayısıyla şehirlilik, rasyonel ve kurallı bir hayat tarzına ve bunu kavrayan bir bilinç düzeyine işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, şehirlilik, tarım toplumundan sanayi toplumuna ve irrasyonel düşünceden rasyonel düşünceye geçişi ifade eder.

Batıda, 11.yüzyıldan itibaren yaygınlaşan tarım yerleşimlerinin yerini, 13. yüzyılda çoğalan şehirler almaya başladı. Şehirleşmeyle birlikte ticaret ve ekonomi canlandı, şehirler aktif üretim ve tüketim merkezlerine dönüştü. Bu dönemde zanaat çeşitlendi ve uluslararası ticaret yaygınlaştı. Uzun mesafeli ticaretin gelişimi, stratejik konumda bulunan bazı şehirlerin hızla büyümesini sağladı. Tüccarlar hem maddi güç kazandı hem de itibar sahibi oldu; toprak sahibi olarak ve şehirdeki mimari ile sanatsal faaliyetleri finanse ederek asiller gibi yaşamaya başladılar. Böylece tüccarlar, sanat ve sanatçıları destekleyen önemli bir toplumsal sınıf haline geldiler. Şehirleşme ile birlikte, entelektüel gelenekler de kurumsallaşarak zenginleşti (Habermas, 1999: 57-133). Erken orta çağda manastırların kontrolünde olan okullar, kentlerde yaygınlaşarak okur-yazarlık oranını artırdı. İlk üniversitelerin açılmasıyla entelektüel yaşam farklı bir boyuta taşındı. Bu süreçte kitaplara olan talep arttı ve yeni iş kolları ortaya çıktı. Ancak kitap çoğaltılması meselesi, 15. yüzyılda matbaanın icadına kadar tam anlamıyla çözülemedi. Kitap okuma ve bilgi aktarımının yaygınlaşması, kitap anlayışında değişikliklere yol açtı; dinsel konuların ötesine geçen kitaplar, dünya meselelerini de kapsamaya başladı. Üniversitelerde eğitim veren kişiler, entelektüel kimlikleriyle toplumsal olaylarda etkili oldular ve entelektüel faaliyetler manastırlardan üniversitelere kaydı. Bu gelişmelere paralel olarak, Norbert Elias'a (2005: 111) göre, Fransa'da burjuva aydınlarının ve orta sınıfın üst kesimi, saray toplumuna nispeten erken bir dönemde entegre olmuştur. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde, Fransa'da üst burjuvazi ile saray aristokrasisi arasında belirgin bir geleneksel fark kalmamıştır. Burjuva, saray aristokrasisinin geleneklerini dönüştürerek yeni bir burjuva kültürü veya şehir kültürü oluşturmuştur. Bu bağlamda şehirlilik, aristokrat kültürün burjuva kültürüyle sentezi olarak nitelendirilebilir. Sonuç olarak, şehirleşme süreci, Batı toplumlarının ekonomik, sosyal ve kültürel gelişiminde kritik bir rol oynamıştır. Şehirler, ticaretin ve zanaatların merkezi haline gelmiş, entelektüel geleneklerin kurumsallaşmasıyla birlikte eğitim ve bilgi aktarımının odağı olmuştur. Bu süreçte, şehirlerdeki toplumsal etkileşimler, yeniliklerin ve fikir alışverişinin hızlanmasını sağlamıştır. Norbert Elias'ın da belirttiği gibi, Fransa'da burjuva aydınları ve orta sınıf, saray toplumuyla bütünleşerek, sosyal ve kültürel sınıflar arasındaki farkları azaltmıştır. Bu nedenle, şehirleşme ve medeniyetin gelişimi, birbirini destekleyen ve besleyen dinamikler olarak toplumların ilerlemesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Sombart, Burjuva adlı kitabında burjuva zihniyetini düşünceye dayalı dikkat, sözlerini tartarak söyleme, akılcı bir ölçülülük, düzen ve idareli olma gibi niteliklerle tanımlamaktadır. Sombart'a (2020: 35) göre, girişimcilik ruhu, para tutkusu, serüven aşkı ve yaratıcılık gibi unsurların bir sentezini oluştururken, burjuva zihniyeti ise düşünceye dayalı dikkat, sözlerini tartarak söyleme, akılcı bir ölçülülük, düzen ve idareli olma gibi niteliklerden oluşmaktadır. Sombart, kentteki her tüccarın veya zanaatkârın burjuva özellikleri taşımadığını ve burjuva niteliklerine sahip olabilmek için özel psikolojik niteliklere sahip olmak gerektiğini belirtir. Ona göre, burjuva bir toplumsal sınıfın temsilcisi olmaktan çok bir insan tipidir. Sombart, burjuva zihniyetini iki başlık altında değerlendirir: ekonominin iç örgütlenmesine yönelik olan zihniyet (düzenin kutsal ruhu) ve ekonomik öznelerin müşteriler ve dış dünya ile olan ilişkilerini düzenlemeye yönelik olan zihniyet (iş ahlakı). Düzenin kutsal ruhu, ekonomik davranışın akılcı hale getirilmesi ve gelir-gider dengesinin sağlanması gibi unsurları ifade eder. Bu zihniyette, kişi gönüllü olarak tasarrufu bir erdem olarak görür ve zamanını akılcı şekilde kullanır. Ayrıca, çaba harcamak ve kendini işine vermek önemli erdemler olarak kabul edilir; düzenli, kanaatkâr, titiz ve tutumlu olmak da iyi ve erdemli olmanın bir gereğidir (Sombart, 2020: 130-145). Sombart, girişimcilik ruhu ve burjuva zihniyeti arasındaki farkları vurgulamaktadır. Burjuva zihniyetine sahip olabilmek için özel psikolojik niteliklere sahip olmak gerektiğini belirtir. Ekonominin iç örgütlenmesine ve iş ahlakına

yönelik zihniyetlerin, kişinin davranışlarını ve toplumsal rollerini şekillendirdiğini ifade eder.

Şehirli olmanın ne anlama geldiği karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. Şehirli olmak yalnızca bir yerde yaşamakla tanımlanamaz; bunun ötesinde sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerle şekillenir. Şehirleşme süreci, bireylerin kentin dinamiklerine uyum sağlaması, şehrin kültürel ve toplumsal normlarını benimsemesi ile gerçekleşir. Şehirliliğin özellikleri, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durum, toplumsal ilişkiler ve bireysel tutumlarla bağlantılıdır. Şehirde erken gelenler ve şehrin elit bölgelerinde yaşayanlar genellikle daha şehirli olarak kabul edilirken, yeni gelenler ve şehir çeperinde yaşayanlar taşralı olarak görülebilir. Şehirlilik, ekonomik olarak şehirde kendini var etmek, şehre özgü davranış kalıplarını benimsemek ve şehir kültürüne uyum sağlamak anlamına gelir. Tarihsel bağlamda şehirleşme, Batı toplumlarının ekonomik, sosyal ve kültürel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Şehirler, ticaretin ve zanaatların merkezi haline gelmiş, eğitim ve bilgi aktarımının odağı olmuştur. Burjuva kültürü, şehir kültürü ile sentezlenerek yeni toplumsal normlar ve değerler oluşturmuştur. Sonuç olarak, şehirlilik, bireylerin sosyo-kültürel ve ekonomik etkileşimlerle şekillenen, dinamik ve sürekli evrilen bir yaşam biçimini ifade eder. Bu süreç, bireylerin kent yaşamına entegre olması, şehir kültürünü benimsemesi ve toplumsal gelişime katkıda bulunmasıyla tamamlanır. Şehirleşme, bireylerin ve toplumların maddi ve manevi yaşam biçimlerinde köklü değişiklikler meydana getirerek, toplumsal gelişimi ve kültürel devamlılığı sağlar.

Türkiye'nin Şehir(li)leşme Süreci

Türkiye'nin şehirleşme süreci, sanayileşmiş batı toplumlarının şehirleşme sürecinden farklı bir şekilde gelişmiştir. Batı toplumlarında bu süreç, sanayileşme ile eş zamanlı olarak ilerlemiştir. Avrupa'da şehirleşmenin temelinde, ticari ve girişimci zihniyetin gelişmesi ve farklı düşünmenin önemini kavrayan bir anlayış bulunmaktadır. Bu nedenle, Batıda şehirleşme, burjuva /kent soylularının ya da aristokratların öncülüğünde gelişen bir süreçtir. Ancak Türkiye'de bu süreç, köylü ve taşralıların devlet arazilerini işgal etmesiyle oluşan bir taşralı, köylü ve gecekondu hareketidir. Türkiye'de sanayileşme, kentleşme sürecine ayak uyduramamış ve bu sürecin gerisinde kalmıştır. Bu durum, istihdam ve barınma başta olmak üzere birçok sosyal ve ekonomik soruna yol açmış ve şehirleşmeyi geciktirmiştir.

Dünyada ve Türkiye'de 1950 ve 60'lı yıllarda, Modernleşme Kuramı'nın etkisi altında olan sosyal bilimciler, gecekonduyu geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde ortaya çıkan geçici bir olgu olarak değerlendirmiştir. Bu dönemde gecekondu, köylü kültüründen kurtulamamış ve kentli-modern değerleri benimseyememiş kişiler olarak görülmüştür. 1970'lere gelindiğinde, sosyal bilimlerde paradigma değişimi yaşanmış ve Bağımlılık Kuramı etkili olmuştur. Bu kuramla birlikte, gecekondu artık kapitalist sistemdeki çeper ülkelerin yaşadıkları kentleşme olgusunun kalıcı bir ürünü olarak görülmeye başlanmıştır. 1980 ve 90'lı yıllarda ise, gecekonduyunun homojen bir topluluk olarak kurgulanması yerini topluluk içindeki etnik, mezhepsel ve cinsiyete dayalı farklılaşmaya bırakmıştır. Bu durum, kimlik ve farklılıkların vurgulandığı post-modern söyleme denk düşmüştür. Ayrıca, 1980'lerden itibaren feminist hareketin etkisiyle, gecekondu kadınlar araştırmalarda daha fazla görünürlük kazanmıştır (Erman, 2004). Bu gelişmeler, gecekondu olgusunun sosyolojik açıdan daha karmaşık ve çok yönlü bir şekilde ele alınmasına yol açmıştır. Topluluk içindeki farklılıkların artması, kentleşme süreçlerinin dinamiklerini ve sosyal yapıyı derinlemesine etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Böylece, gecekondu araştırmalarında daha kapsayıcı ve çeşitliliği göz önünde bulunduran bir bakış açısı benimsenmiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere şehirleşme süreçleri farklıdır. Gelişmekte olan toplumlarda kentleşme ile sanayileşme paralel ilerlememiştir. Kırsaldan kente yoğun göç yaşanmış ve bu süreçte kentsel nüfus artış hızı ile kentsel işgücü artış oranı uyumlu olmamıştır. Gelişmekte olan ülkelere kentleşme, sanayileşmenin gerisinde kalmış ve kentsel alanlarda bir kentlilik bilincinin eksikliği ile sonuçlanmıştır. Bu durum, kentlere göç eden insanlarda bir kentlilik bilincinin eksik olması ve taşralı gruplar halinde belirli mahallelerde ikamet etmeleri gibi kentleşmenin belirgin özelliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelere sanayileşme kentleşmenin gerisinde kalmıştır. Kentler endüstri merkezleri olmaktan çok ticaret ve siyasi merkezlerdir. Bu durum, kentlerde gecekondu kültürünü ve siyasete bağımlı

bir rant ekonomisini ortaya çıkarmış ve kentlere göç eden bireylerde bir kentlilik bilincinin oluşmasını engellemiştir (Güçlü, 2009: 188). Dolayısıyla “taşradan gelip kamu kaynaklarıyla (sosyolojik yağma) zengin olanlardan kültür ve sanatı desteklemelerini beklemek pek insaflı değildir. Taşrada kendi emekleriyle ticaret yapan tüccar ve zanaatkâr ise hiçbir zaman gerçek bir burjuva olamamıştır. Zira taşranın veya düşük şiddetli Anadolu devriminin entelektüel önderi hiç olmamış, olamamıştır” (Çelenk, 2024: 132). Türkiye’de Batıdaki gibi bir burjuva sınıfının olmaması, şehirlileşme için en büyük engellerden biri olarak görülebilir. Bu durum, şehir kültürünün tam anlamıyla yerleşmesini ve toplumsal gelişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Şehirlileşmenin hızlanması için, entelektüel ve kültürel önderlik ile burjuva sınıfının varlığı büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'deki şehirlileşme süreci, özellikle kırsal alanlardan büyük şehirlere göç eden bireylerin şehir kültürünü benimsemesiyle şekillenmiştir. Bu süreç, kırsaldan gelen insanların şehir yaşamına uyum sağlaması, şehirdeki sosyal ve ekonomik faaliyetlere katılması ve şehirde geçimini sağlayacak becerilere sahip olması aşamalarını içerir. Göç eden bireyler, şehirdeki sosyal ve kültürel etkinliklere katılarak, şehre özgü davranış kalıplarını benimserler. Türkiye’de şehirlileşme süreci, bireylerin eğitim düzeyinin artması, şehirdeki iş imkânlarının çeşitlenmesi ve modern yaşam standartlarının benimsenmesi ile hızlanmıştır. Ancak, bu süreç aynı zamanda bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Şehirlileşme ile birlikte sosyal eşitsizlikler, çevre sorunları ve kültürel uyumsuzluklar gibi problemler ortaya çıkmıştır. Türkiye’de şehirlileşme sürecinin başarılı bir şekilde devam etmesi için, bireylerin şehir yaşamına entegrasyonunu kolaylaştıracak politikalar ve stratejiler geliştirilmesi önemlidir. Şehirlileşme, sadece bir mekânsal yer değiştirme değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel bir dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm, bireylerin ve toplumların genel refahını artırmada büyük rol oynamaktadır.

Türkiye, 1950’den sonra kırsaldan şehirlere yoğun bir göç yaşamıştır. Bu hızlı kentleşme süreci, altyapı ve ulaşım, arsa, konut, gecekondu ve kentle bütünleşme gibi birçok sorun ortaya çıkarmıştır. 1950’lerde, kentle bütünleşemeyen ve köylü değerleri ile yaşam biçimini koruduğu için “kentliler” tarafından toplumun modernleşmesi önünde bir engel olarak görülen gecekondu halkı, günümüzde “varoşlu” adı altında “Sakıncalı Öteki” olarak nitelendirilmektedir ve kentliler tarafından giderek dışlanmaktadır (Erman, 2004). Türkiye’de şehirleşme sorunlarının bir boyutu da köyden şehre göç edenlerin şehirlileşmesi, yani şehrin değer yargılarını ve yaşam biçimlerini benimsemeleriyle ilgilidir. Bu bağlamda, kentle bütünleşmenin önündeki ilk engel, şehirlilerin göçmenlere karşı küçümseyici ve dışlayıcı tutumları ve davranışlarıdır. Bir diğer engel ise, kente göç edenlerin içinde bulunduğu ekonomik koşullardır (Özer, 2006: 465). Kentle bütünleşemeyen birey (ne köylü olarak kalabilmiş ne de kentli olabilmiş) köylü ve kentlinin dışında biraz köylü-biraz kentli gibi üçüncü bir kategoriye yani gecekondu kültürünü oluşturmuştur. Kemal Karpat’a (2016: 19-20) göre, gecekondu, “kendi kültürel ve siyasal dönüşümüne köy sakini olarak başlar; ardından kentte kırsal göçmen ve düşük ücretli işçiye dönüşür, gecekondu olur ve en sonunda, eğer başarılı olursa, bir kent sakini olmak için kendini kentle bütünleştirir”. Kentle/şehirle bütünleşme sürecinin, şehir kültürünü, değerlerini, zihniyetini benimsemek ve bu değerleri hayata uyarlayarak sosyal ve kültürel anlamda dönüşerek şehirlileşme süreci olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle şehirlileşme, kişilerin şehir kültürüne has değer, düşünce, davranış, tavır, tutum ve hayat tarzını benimseme sürecini ifade etti söylenebilir. Bu bağlamda, temelinde rasyonellik, özgürlük, eleştiri, akılcılık, pozitif hukuka dayanan kurallı yaşam olan şehirliliğin kırsaldan/köylülükten ayrı hayat tarzına, düşünce ve değer yapısına işaret ettiği söylenebilir. Gecekondu bölgelerinde geleneksel toplumsal yapılar ve ilişkiler muhafaza edilmektedir. Modern şehirler burjuva değerleriyle şekillenirken, gecekondu bölgeleri feodal-tarım toplumunun sosyal ilişkilerini sürdüren yapılar olarak kalır. Türkiye’de şehirleşme süreci, modernleşme ile paralel bir şekilde ilerlemekte olup, toplumsal ve kültürel dönüşüm sürecine bağlıdır. Bu sürecin başarılı olabilmesi için şehirli değerlerin ve kültürün benimsenmesi, şehirlileşmenin hızlanması ve toplumsal bağların güçlendirilmesi gerekmektedir. Şehirli olmak, bireyin medeniyeti içselleştirmesi ve şehir hayatının sunduğu kültürel ve sosyal imkânları benimsemesi anlamına gelir. Bu süreç, toplumların genel refahını artırmada kritik bir rol oynar.

Şehirlilik ve taşralılık, ayrı hayat tarzı, düşünce yapısı, kültür ve kimlikler olarak değerlendirilebilir. Kırsal

topluluklarda ve kentlerin gecekondü bölgelerindeki insan ilişkilerinde, birincil gruplara bağıllık olgusuyla karşılaşmaktadır. Aile, komşuluk, akrabalık, hemşehrilik bağıllığı canlı olarak varlığını korumakta ve geleneksel ilişkilere önem verilmektedir. Köyde bu bağıllık ve ilişkiler imece denilen bir yardımlaşma tipi de yaratmıştır (Gökçe, 2013: 305). Akrabalık ya da diğer yakın ilişkiler aracılığıyla sorun çözme alışkanlığı hukukun kurumsallaşmasını engellemektedir. Kentleşme süreci içinde akrabalık, hemşehrilik ve diğer cemaat türü ilişkiler anonim rol ilişkilerinin kurumsallaşmasını engelleyip yeni tampon mekanizmaların oluşmasına yol açmaktadır. Kırdan kente göç, yerleşik düzene geçmek bir dizi toplumsal bunalımı beraberinde getirmektedir. Göçebe toplulukların yazılı yasaları olmadığı için, yasalara alışamama, kurumsallaşamama geçmişten gelen bir dizi alışkanlık olarak devam etmektedir. Toplumda herkesin birbirine çarşıda pazarda abi, abla, baci, teyze, amca vb. biçimlerde sesleniş birincil ilişkileri devam ettirme eğiliminin bir göstergesidir. Birincil ilişkilerin, ikincil ilişkiler haline gelmesi, başka bir ifadeyle şehirlileşme, yıllar alacak bir süreç olup bugün yozlaşmış kabul edilen bazı ilişkilerin kaynağını oluşturmaktadır (Gökçe, 2013: 306). Diğer taraftan, birincil gruplara bağıllık ve küçük tarım işletmeciliği insanların iç dünyalarına dönük, dışa kapalı bir özellik kazanmalarına neden olmuştur. Kararların alınmasında etkin rol oynamayan yani aktif yurttaş olamayan, akraba ve komşuluk ilişkileri çerçevesinde küçük ve sınırlı dünyada yaşayan insanların çevreleri dışında gelişen olaylara ilgi duymaları beklenemez. Dışa kapalı ve içe dönük olma, insanların kuşkucu ve güvensiz olmalarına neden olmuştur. Bu yüzden, kendisini ilgilendirmeyen konulara uzak durması, tanımadığı insanlara güvenmemesi, inanmaması doğaldır. Bu durumda düşünce ve olayları pragmatist olarak değerlendirmesi de kaçınılmaz olacaktır. Bu insanlar, bireyci ve çıkarıcı oldukları gibi devlete ve siyasal kurumlara karşı da güven duymamaktadırlar. İnsanlar böyle bir yapı içerisinde toplumsal sorumluluk duygusuna sahip olamazlar. Halk, kendi çıkarlarıyla devletin çıkarlarının çatıştığını düşünür. Herkes için fayda sağlayacak kamu hizmetlerinin hep başkaları tarafından yapılmasını bekler. Kısacası, bir nemelazımcılık duygusu hâkimdir (Gökçe, 2013: 307). Şehirlilik ve köylülük, ayrı hayat tarzları, düşünce yapıları, kültürler ve kimlikler olarak değerlendirilebilir. Kırsal topluluklarda birincil gruplara bağıllık ve geleneksel ilişkilere önem verilirken, kentleşme süreci ile birlikte bu ilişkiler dönüşür ve anonim rol ilişkileri ortaya çıkar. Kırdan kente göç, toplumsal bunalımlara yol açmakta ve bireylerin toplumsal sorumluluk duygusunu zayıflatmaktadır. Ayrıca, şehirlileşme süreci, bireylerin hukukun kurumsallaşmasına uyum sağlamakta zorlandıkları ve geleneksel alışkanlıkların devam ettiği bir süreçtir. Gecekondü bölgelerinde, sanayi-toplumunun sosyal ilişkilerinden çok feodal-tarım-cemaat toplumunun sosyal ilişkilerinin devam ettiği gözlenmektedir. Osmanlı döneminde de şehirler vardı, ancak bu şehirler tarım toplumunun zihniyetiyle şekillenmişti. Günümüzdeki şehir kültürü ise sanayileşme süreciyle ortaya çıkan burjuva kültürüyle tanımlanır. Bu bağlamda modern şehir kültürü, burjuva kültürünün bir yansımasıdır. Bu durum, şehir ve taşra kültürleri arasındaki tarihsel farklılıkları gözler önüne serer. Modern şehirler burjuva değerleriyle şekillenirken, gecekondü bölgeleri geleneksel toplumsal yapıları ve ilişkileri muhafaza eder. Bu iki kültür arasındaki etkileşim, şehirlerin sosyal ve ekonomik dinamiklerini anlamak açısından büyük önem taşır. Türk toplumu için şehir, bir yaşam alanından ziyade bir iş alanıdır. Şehir, ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı, iş olanaklarının bol olduğu ve insanların geçimlerini sağladığı ticari, endüstriyel ve hizmet sektörlerinin merkezi olarak görülür. Ancak, şehirle bu şekilde ilişki kurmak, şehirle olan aidiyet duygusunu, şehirde yaşayanların ona karşı sorumluluk hissetmesini, onu koruma ve sahiplenme yani şehirlileşme isteğini azaltabilir.

Geleneksel toplumun kapalı ve denetleyici oluşu ölçüde, aynı zamanda koruyucu, kollayıcı, esirgeyici ortamını terk eden modern birey, şimdi özgürleştirici ve bireyselliği öne çıkaran toplumsal iklimde rekabetçi, umursamaz ve risk katsayısı hayli yüksek bir ortamda yaşıyor. Dün nasıl yaşıyorsa yarın da öyle yaşanacağı bilgisinin güvencesi altındaki geleneksel insanın aksine, modern insan geleceğin kendisine ne getireceğini bilmeden ömrünü belirsizlikler içinde geçiriyor (Atay, 2004: 105-106). Modern birey, geleneksel toplumun güven veren yapısının dışında, daha belirsiz ve rekabetçi bir ortamda yaşamını sürdürmektedir. Bu durum, bireylerin geleceğe dair kaygılarını artırmakta ve toplumsal bağların zayıflamasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, modern insanın yaşamı, belirsizlikler ve risklerle dolu bir süreç haline gelmiştir.

Şehirde yaşayanların şehirle kurdukları ilişki, kimliklerinin önemli bir parçasıdır. Şehrin neresinde ikamet

ettikleri, şehirde nerelere ve ne sıklıkla gittikleri, şehirle bütünleşme düzeylerini ve insan ilişkilerini etkiler. Şehrin merkezini kullananların, şehre dışarıdan gelenlerle daha sık karşılaşmaları ve bu nedenle farklı olana daha açık ve hoşgörülü olmaları beklenir. Bu sebeple, şehirde yaşamakla şehri yaşamak veya şehirde doğmakla şehirli olmak aynı anlama gelmez. Turgut Cansever'e (2013: 108) göre medeniyet, medinede yani şehirde olmak ve "şehir hayatını yaşamak" demektir. Ona göre, tamamen medeni olabilmek için, şehirde kültürü yüksek insanların yaşadığı, kültürün üretildiği, adabın, terbiyenin, zarafetin ve sanatın geliştirildiği bir yer olması gereklidir. Bu nedenle, temel hırsları ve menfaat çatışmalarını tasfiye eden bir şehir iktisadi düzeni kurulmuş olmalıdır. Bu çerçeveden bakıldığında, şehirli olmak, medeni olmak ve şehri yaşamaktır. Bu şehir düzeni, insanların toplumsal bağlarını güçlendirir ve kolektif bir yaşam tarzını teşvik eder. Böylelikle, şehir hayatı daha anlamlı ve yaşanabilir hale gelir.

Dellaloğlu'na (2020: 43) göre, Batı medeniyetinin kökeni saraylara, yani aristokrasiye dayanır; ancak medeniyetin gerçek taşıyıcısı burjuvazidir. Bazı ülkeler batılılaşma sürecinde saray kültürünü dışarıda bırakmıştır. Bu eksikliği köylülük doldurmuştur. Bugün, bazı ülkelerin büyük şehirlerinin ana caddelerinde, taşra yerleşimlerinin adını taşıyan dernek tabelalarının yaygın olması, medeniyetin eksikliğini gösterir. Çünkü bu şehirlerde saray kültüründen burjuvaziye medeniyet aktarımı gerçekleşmemiştir. Köylülük ve taşralılık, medeniyetin yerine geçmez; bunlar sadece költürdür. Köylüler, medeniyetin eksikliğini yaşarlar. Sonuç olarak, şehirlerde yaşayan insanların şehirle kurdukları ilişki, kimliklerinin ve toplumsal bağlarının önemli bir parçasını oluşturur. Turgut Cansever'in de belirttiği gibi, medeniyet, şehir hayatını yaşamak ve şehrin imkânlarından tam anlamıyla yararlanmakla ilgilidir. Şehirli olmak, aynı zamanda medeni olmak ve şehri tam anlamıyla deneyimlemektir. Ancak Dellaloğlu'nun da vurguladığı gibi, bazı ülkeler batılılaşma sürecinde saray kültürünü dışarıda bırakmış ve bu boşluğu köylülük doldurmuştur. Bu durum, medeniyetin tam anlamıyla gelişmediğini göstermektedir. Medeniyetin gerçek taşıyıcısı olan burjuvazi ve şehir kültürü, toplumların sosyal ve kültürel ilerlemesinde kritik bir rol oynamaktadır. Şehirli olmak, bireyin medeniyeti içselleştirmesi ve şehir hayatının sunduğu kültürel ve sosyal imkânları benimsemesi anlamına gelir.

Türkiye'nin şehirlileşme sürecinin en büyük engellerinden biri, Batı'da görülen burjuva sınıfının eksikliği ve entelektüel önderliktir. Bu durum, şehir kültürünün tam anlamıyla yerleşmesini ve toplumsal gelişimin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Şehirlileşmenin hızlanması için, entelektüel ve kültürel önderlik ile burjuva sınıfının varlığı önemlidir. Ayrıca, kırsaldan büyük şehirlere göç eden bireylerin şehir kültürünü benimsemesi ve kentlilik bilincine sahip olması gerekmektedir. Bu süreçte sosyal eşitsizlikler, çevre sorunları ve kültürel uyumsuzluklar gibi problemler ortaya çıkmakta ve şehirlerin toplumsal ve ekonomik dinamiklerini olumsuz etkilemektedir.

Osmanlı döneminde şehirlerde yaşayan ve kısmen şehirli sayılabilecek esnaf ve zanaatkarların büyük kısmının azınlıklardan oluştuğu dikkate alındığında, şehirli kültür ve değerlerin bu kesimlerden öğrenilebileceği düşünülebilir. Ancak, dini ve kültürel engeller bu etkileşimin önüne geçmiştir. Cumhuriyet döneminde, devlet destekli yerli burjuvazi oluşturma girişimleri kısmen başarılı olmuş, fakat bu sınıfın Anadolu taşrasıyla ilişkisi bayilik seviyesini aşamamış, merkezin şehirli değerleri taşraya aktarılamamıştır. Dolayısıyla, Anadolu'nun şehir kültürü esnaf kültüründen burjuva kültürüne dönüşüm sağlayamamıştır. Yerli burjuvazi, taşranın modernleşmesine, sosyal ve kültürel gelişimine ve bayilerde girişimci bir zihniyetin gelişimine yeterince öncülük edememiştir. Ayrıca, Anadolu esnafının yerli burjuvaziden bu yönde bir rol üstlenmesini isteyip istemediği de tartışmaya açıktır. Burjuva kültürü, yerel değerlerle evrensel unsurların birleşimini temsil eder; bu anlamda, şehirlileşme bir Aydınlanma ve modernleşme sürecidir. Türkiye'de modernleşme düzeyi ile şehirlileşme seviyesi arasında paralellik olduğu görülmektedir. Modernleşmeye karşı direncin, aynı zamanda şehirlileşmeye karşı direnç anlamına geldiği söylenebilir. Batıda şehirleşme sürecinin liderleri burjuvalar olmuştur. Ancak, burjuvazinin olmadığı bir toplumda şehirlileşmenin nasıl ve kimden öğrenileceği sorusu önemlidir. Bununla birlikte, taşralının şehirlileşmeyi isteyip istemediği ya da şehirlilerin mi onların şehirlileşmesini talep ettiği gibi sorular, Türkiye'deki şehirlileşme ve modernleşme süreçlerinin anlaşılması açısından kritiktir. Anadolu'nun şehirli kültürüne adapte olabilmesi, toplumsal ve kültürel dönüşüm sürecine bağlıdır. Sonuç olarak, Türkiye'deki şehir kültürünün tam anlamıyla yerleşmesi ve

toplumsal gelişimin sağlanması için entelektüel ve kültürel önderlik ile burjuva sınıfının varlığı büyük önem taşımaktadır. Şehirlileşmenin hızlanması, bu dönüşümün gerçekleşmesiyle mümkün olacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin şehirleşme süreci, geleneksel toplumun güven veren yapısından modern toplumun belirsiz ve rekabetçi ortamına geçişini yansıtır. Modern bireyler, toplumsal bağların zayıfladığı, belirsizliklerin ve risklerin arttığı bir dünyada yaşamaktadır. Türkiye'deki şehir kültürünün tam anlamıyla yerleşmesi ve toplumsal gelişimin sağlanması için entelektüel ve kültürel önderlik ile burjuva sınıfının varlığı büyük önem taşır. Şehirler, medeniyetin, kültürün ve sanatın geliştirildiği yerler olmalıdır. Bu bağlamda, şehirlilik, medeni olmak ve şehri tam anlamıyla deneyimlemek anlamına gelir.

Sonuç

Şehirler, insanların yaşam tarzlarını, sosyal ilişkilerini ve toplumsal davranış biçimlerini şekillendiren dinamik merkezlerdir. Modern şehirler, sosyal etkileşimlerin yoğun olduğu, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendiği ve kültürel etkinliklerin zengin olduğu yerlerdir. Şehirleşme ve şehirlileşme süreçleri, bireylerin eğitim, hoşgörü ve farklılıklara saygı gibi değerleri benimsemelerini gerektirir. Bu süreçlerin dikkatli planlanması, şehirlerin sürdürülebilir ve yaşanabilir alanlar olmasını sağlar, böylece bireylerin ve toplumların gelişimine önemli katkılar sunar. Şehirler, toplumsal değişim ve dönüşümün merkezinde yer alır ve bireylerin geniş sosyal ağlara erişimini sağlar. Eğitimli ve kültürlü bireylerin yetişmesi, Türkiye'nin geleceği için kritik öneme sahiptir. Şehirleşme, bireylerin ve toplumların yaşam tarzlarını dönüştürerek şehir kültürünü ve kimliğini oluşturur. Bu süreç, şehirlerin sosyal dokusunu zenginleştirir ve yenilikçi düşüncelerin yeşermesine zemin hazırlar.

Batıdaki sanayileşme ve şehirleşmenin temelinde, 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşen Sanayi Devrimi yatmaktadır. Bu dönemde buhar gücü, makineler ve fabrikaların kullanımı yaygınlaşarak üretim süreçlerini hızlandırmış ve verimliliği artırmıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte, kırsal alanlardan şehirlere yoğun bir göç dalgası yaşanmış ve şehirler hızlı bir şekilde büyümüştür. Sanayileşme, ekonomik büyümeyi desteklemiş ve yeni iş fırsatları yaratmıştır. Aynı zamanda, şehirlerdeki altyapı ve ulaşım ağlarının gelişmesi, ticaretin ve sosyal etkileşimlerin artmasını sağlamıştır. Bu süreçte, eğitim, sağlık hizmetleri ve kamu hizmetleri de gelişmiş, bu da şehirleşmenin itici gücü olmuştur. Sanayi Devrimi'ni tetikleyen Aydınlanma düşüncesi, akılcılık, rasyonel düşünce ve bilimin önemine vurgu yapmıştır. Aydınlanma dönemi, insanların doğa ve toplum hakkında daha derin bilgi ve anlayışa sahip olmalarını sağlamış, rasyonel düşünce ve bilimsel yöntemin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu da sanayileşme ve şehirleşme süreçlerinin hızlanmasına ve modern şehirlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Hukukun üstünlüğü, birey hakları ve adalet kavramları, Aydınlanma ile birlikte önem kazanmış ve modern şehirlerde sosyal düzenin sağlanmasında temel rol oynamıştır. Rasyonel düşünce ve akılcılık, şehirlerdeki toplumsal yapının şekillenmesinde ve şehir yönetiminin daha verimli ve adil olmasında etkili olmuştur. Aristokrasi kültürü, Sanayi Devrimi öncesi dönemde şehirlerde ve kırsal bölgelerde güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Sanayileşme ile birlikte burjuva kültürü yükselişe geçmiş ve şehirlerde ekonomik güç kazanan yeni bir sosyal sınıf ortaya çıkmıştır. Burjuvazi, şehirlerde ekonomik ve sosyal hayata damgasını vurarak, kültürel ve entelektüel birikimiyle de şehirlilik kavramını şekillendirmiştir. Şehirlilik, bireylerin eğitimli, kültürlü, hoşgörülü ve farklılıklara saygılı olmasını, şehir kültürünü benimsemesini ve rasyonel düşünceyi önemsemesini içerir.

Şehirlilik kavramı, şehirde yaşayan bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatlarını şekillendiren önemli bir faktördür. Şehirlilik, şehirde yaşayan bireylerin sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik alışkanlıkları ifade eder. Şehirde yaşamak, bireylere geniş bir sosyal ağ sunar ve çeşitli kültürel etkinliklere katılma imkânı sağlar. Şehir kültürü, bireylerin sosyal etkileşimlerinde, günlük yaşam pratiklerinde ve düşünce tarzlarında önemli bir rol oynar. Çeşitlilik, hoşgörü, rasyonellik ve kurallı yaşam şehir kültürünün en temel unsurlarındandır. Farklı kültürlerden ve geçmişlerden gelen insanların bir arada yaşadığı şehirler, zengin bir sosyal dokuya sahiptir. Bu çeşitlilik, şehirlere kültürel bir dinamizm kazandırır ve yenilikçi düşüncelerin yeşermesine zemin hazırlar. Şehirlilik, modern yaşamın karmaşık ve dinamik bir unsurudur. Şehirler, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın merkezinde yer alarak bireylerin geniş bir sosyal ağa erişimini ve çeşitli

fırsatlardan yararlanmasını sağlar. Bu da bireylerin sosyal sermayelerini geliştirir. Şehirlerin getirdiği avantajlar kadar, yüksek nüfus yoğunluğu, çevre kirliliği ve sosyal eşitsizlikler gibi zorluklar da bulunmaktadır. Şehirlilik, sadece bir yaşam biçimi değil, aynı zamanda bireylerin, toplulukların ve toplumların gelişimini ve ilerlemesini şekillendiren bir güçtür. Bu bağlamda şehirler, medeniyetin merkezleridir.

Şehirlileşmenin ekonomik ve sosyal olmak üzere iki aşamasından bahsedilebilir. Ekonomik bakımdan şehirlileşme, şehirde yaşayan kişilerin geçimini şehre özgü işlerle sağlayacak durumda olması yani şehirdeki çalışma hayatının gerektirdiği becerilere, niteliklere sahip olmasıdır. Diğer taraftan sosyal bakımdan şehirlileşme ise, kırsaldan şehre göç edenlerin şehre özgü davranış şekillerini, değer yargılarını, hayat tarzını, zihniyet yapısını benimsemesi ve şehre özgü ilişkiler biçimi geliştirmesidir. Bu bağlamda, şehirlileşme bir sosyalleşme sürecidir. Bu süreçte kişinin sosyal çevresi, işi/mesleği, yaşı, aldığı eğitim vb. gibi birçok değişken etkilidir. Başka bir ifadeyle, kişinin sahip olduğu sosyal sermayenin yüksekliği onun şehirle bütünleşmesinde ve şehre uyum sağlamasında yani şehirlileşmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu uyum süreci hem bir değişim hem de ekonomik, siyasal ve kültürel bir gelişim sürecidir.

Şehir ve kırsal yaşam tarzları arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Şehirler, çeşitliliğin, örgütlenmenin ve ekonomik üretimin merkezleri olarak dikkat çekerken, kırsal bölgeler daha homojen, dayanışma odaklı ve yavaş değişim gösteren topluluklara ev sahipliği yapar. Şehirlerde sivil toplum kuruluşlarına, sendikalara ve sosyal kulüplere katılım daha yaygın olup, şehir hayatı zaman bilinci ve çalışma disiplinine dayalıdır. Buna karşın, kırsal alanlar samimi ve yakın birincil ilişkiler ile karakterizedir. Şehirlerde, hukuk, rekabet, organizasyon, zaman yönetimi, eğitim, çeşitlilik, bireysellik, eşit roller ve rasyonellik gibi değerler ön plandadır. Şehirlerde kadınların çalışma hayatına katılmaları hem aile yapısında hem de aile içi rollerde bazı değişikliklere yol açar. Şehirleşmeyle birlikte aile yapısının geniş aileden çekirdek aileye dönüştüğü görülmektedir. Kadının çalışması ailedeki erkek otoritesinin zayıflamasına ve ailede daha eşitlikçi rollerin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Şehirlerde bireyciliğin giderek ön plana çıkması kişi üzerinde geleneksel otorite ve aile baskısını zayıflatmaktadır. Tarım ve hayvancılık dışında hizmet ve imalat sektörünün yaygın olduğu şehirlerde üretim çeşitlenmiştir. Şehirler, kurallara dayalı ortak yaşam kültürünün olduğu yerlerdir.

Şehirlileşme süreci, demografik, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok faktöre bağlı olarak şekillenmektedir. Şehirlileşme, bireylerin ve toplulukların yaşam tarzlarını ve sosyal ilişkilerini dönüştürerek, şehir kültürünü ve kimliğini oluşturur. Bu süreç, bireylerin şehirli yaşam biçimlerini benimsemesi, ekonomik olarak şehirde kendini var etmesi, eğitim ve kültür düzeyini artırması ve şehir yaşamına özgü davranış kalıplarını edinmesi aşamalarından geçer. Şehirlileşme, toplumsal değişimin bir yansıması olarak, bireylerin ve toplumların maddi ve manevi yaşam biçimlerinde köklü değişiklikler meydana getirir. Uzmanlaşmış işbölümü, zayıflamış akrabalık ilişkileri, gönüllü birliklerin artışı ve kitle iletişim araçlarının önemi gibi unsurlar, şehirli olmanın temel özelliklerindendir. Bu dinamik süreç, şehirlerin sosyal dokusunu zenginleştirir ve toplumsal gelişimi hızlandırır. Şehirlileşme süreci, bireylerin şehir kültürünü, değerlerini ve sosyal ilişkilerini benimsemeleri ile tamamlanır. Ancak bu süreç, toplumsal ve kültürel dönüşümü de beraberinde getirir, bu nedenle şehirlileşme uzun bir zaman alabilir.

Türkiye'nin şehirleşme süreci, sanayileşmiş batı toplumlarının şehirleşme sürecinden farklı bir şekilde gelişmiştir. Batıda şehirleşme, sanayileşme ile paralel olarak ticari ve girişimci zihniyetin gelişmesiyle şekillenirken, Türkiye'de bu süreç, köylü ve taşralıların devlet arazilerini işgal etmesiyle oluşan taşra ve gecekondu hareketiyle ilerlemiştir. Türkiye'de sanayileşme şehirleşme sürecine ayak uyduramamış, bu da istihdam, barınma ve diğer sosyal sorunlara yol açmıştır. Batıdaki burjuva sınıfının eksikliği ve entelektüel önderliğin yetersizliği, Türkiye'de şehir kültürünün benimsenmesini ve toplumsal gelişimin sağlanmasını zorlaştırmıştır. Modern şehirler burjuva değerleriyle şekillenirken, gecekondu bölgelerinde geleneksel toplumsal yapılar sürdürülmekte, bu da kentleşme sürecini olumsuz etkilemektedir. Sosyal eşitsizlikler, çevre sorunları ve kültürel uyumsuzluklar gibi faktörler şehirleşmenin hızlanmasını engellemekte, şehirlileşme sürecinin hızlanması, şehirli değerlerin benimsenmesi ve toplumsal bağların güçlendirilmesi ile mümkün olacaktır.

Şehirlilik, bireylerin eğitilmiş, kültürlü, hoşgörülü ve farklılıklara saygılı olmasını gerektirir. Şehir ve

medeniyet arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır; bu nedenle şehirlilik, medeni olma ile eş anlamlıdır. Şehirli olmak, rasyonel düşünme, sorgulama, eleştiri ve müzakere becerileriyle birlikte, geleneksel otorite yerine rasyonel otorite ve yazılı hukuk kurallarını benimsemeyi gerektirir. Sonuç olarak, Türkiye'nin ekonomi, siyaset, eğitim, şehirleşme, kültür, sanat ve diğer birçok alanda karşılaştığı problemlerin temelinde, konulara taşra veya kasaba kültürü ve zihniyetiyle yaklaşılması yatmaktadır. Türkiye'de, taşra veya kasaba kültürü yerine rasyonel şehirli kültürü ve zihniyeti benimsendiğinde, çeşitli alanlardaki problemlerin çözümünde önemli ilerlemeler kaydedilecektir. Dolayısıyla, eğitilmiş, kültürlü, hoşgörülü, farklılıklara saygılı, medeni, görgülü, şehirli, özgür, eleştirel düşünebilen bireyler yetiştirmek, Türkiye'nin geleceği için kritik öneme sahiptir.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Arslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2001). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Aslanoğlu, R. (1998). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Asa Yayınları.
- Atay, T. (2004). *Yaşasın Meşhuriyet Çağı*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Bal, H. (2018). *Kent Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2018). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. (çev. K. Atakay). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilgin, N. (2016). *Kimlik İnşası*. İzmir: Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Bilgin, N. (2011). "Sosyal Düşünce Kent Kimliği". *İdealkent Dergisi*, 2(3), 20-47.
- Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*. (çev. B. Özyalçın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cansever, T. (2010). *Osmanlı Şehri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Childe, G. (2006). *Kendini Yaratan İnsan: İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi*. (çev. F. Ofloğlu). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Childe, G. (1990). *Tarihte Neler Oldu*. (çev. M. Tuncay, A. Şenel). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Çelenk, A.T. (2004). *Türk Sağ, Mahalle, Kriz ve Kritik*. İstanbul: Beyoğlu Kitabevi.
- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. (çev. A. Ekmekçi, O. Taşkent). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Dellaloğlu, B. (2020). *Poetik ve Politik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Durant, W. (1996). *Medeniyetin Temelleri*. (çev. N. Muallimoğlu). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Erman, T. (2004). "Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları". *European Journal of Turkish Studies*, (1), <http://journals.openedition.org/ejts/85>.
- Elias, N. (2000). *Zaman Üzerine*. (çev. V. Atayman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Elias, N. (2005). *Uygarlık Süreci I*. (çev. E. Ateşman). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (1997). *Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım*. (çev. M. R. Esengün, İ.Öğretir). İstanbul: Birey Yay.
- Gierny, T, F. (2000). "A Space for Place In Sociology". *Annual Review of Sociology*, 26, 463–496.
- Göka, E. (2010). *Türk'ün Göçebe Ruhu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Güçlü, S. (2009). "Kentsel Sosyal Problemler". (ed. N. Adak). *Sosyal Problemler Sosyolojisi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 183-213.
- Gökçe, B. (2013). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Habermas, J. (1999). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. (çev. T.Bora, M. Sancar). İstanbul: İletişim Yay.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. (çev. B. Barış). Ankara: Heretik Yayınları.
- Huberman, L. (2003). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (çev. Murat Belge). İstanbul: İletişim Yay.
- Karpat, K. (2016). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Yayınları.
- Keleş, R. (1980). *Kent Bilimleri Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kıray, B. M. (2007). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Küçükbaşcı, M. S. (2010). "Şehir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 38, 441-446.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (çev. I. Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lynch, K. (2016). *Kent İmgesi*. (çev. İ. Başaran). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mardin, Ş. (1983). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mumford, L. (2019). *Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. (çev. G. Koca ,T. Tosun). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2013). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Nora, P. (2006). Hafıza Mekânları. (çev. M. Emin Özcan). Ankara: Dost Kitapevi.
- Owens, J.E. (2000). Yunan ve Roma Dünyasında Kent. (çev. C.Birsel). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Özer, İ. (2006). "Türkiye’de Kent, Kentleşme ve Kentsel Değişme". (ed. M. Zencirkıran). Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı. Ankara: Nova Yayınları, 445-477.
- Park, R. E. (2018). "Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler". (çev. P.Karababa Kayalığıl). Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler. (ed. Robert Ezra Park - Ernest Watson Burgess). Ankara: Heretik Yayınları, s.37-85.
- Sennet, R. (1996). Kamusal İnsanın Çöküşü. (çev. S. Durak, A.Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saunders, P. (2007). Social Theory and the Urban Question. London: Routledge.
- Simmel, G. (1996). Metropol ve Zihinsel Yaşam, Kent ve Kültürü. (çev. B.Öcal Düzgören). Cogito. 8, 81-89.
- Suher, H. (1991). Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları. İstanbul: TÜSES Vakfı Yayınları.
- Slaterry, M. (2010). Sosyolojide Temel Fikirler. (çev. Ü.Tatlıcan, G.Demiriz). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Sombart, W. (2020). Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı. (çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Tatar, B. (2008). Çağdaş Sorunlar Spekülatif Düşünceler. Samsun: Etüt Yayınları.
- Tatlıdil, E. (1989). Kentleşme ve Gecekondu. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Taşçı, H. (2014). Bir Hayat Tarzı Olarak Şehir, Mekân, Meydan. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tuna, K. (1987). Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1992). Türkçe Sözlük. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Urry, J. (1999). Mekânları Tüketmek. (çev. R. Ögdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Weber, E. (2017). Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi 1870-1914. (çev. Ç. Sümer). Ankara: Heretik Yayınları.
- Weber, M. (2000). Şehir. (çev. M. Ceylan). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Winter, J. (2015). "Tarihçiler ve Bellek Mekânları". P. Boyer ve J. V. Wertsch (yay. haz.), Zihinde ve Kültürde Bellek. (çev. Y. A. Dalar). İstanbul: İş Bankası Yayınları, 321–343.
- Wirth, L. (2002). "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme". 20.Yüzyıl Kenti. (çev. ve ed. B.Duru, A.Alkan). Ankara: İmge Yayınları.

